

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Ειδική Αγωγή, Εκπαίδευση και Αποκατάσταση»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία
και η κρατική μέριμνα**

Φοιτήτρια: Γκόλφου Χάιδω

Θεσσαλονίκη, 2019

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ
ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Ειδική Αγωγή, Εκπαίδευση και Αποκατάσταση»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Η κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία
και η κρατική μέριμνα »**

«Social inclusion of individuals

with intellectual disability and state care»

Φοιτήτρια: Γκόλφου Χάιδω

Εξεταστική Επιτροπή

Καρτασίδου Λευκοθέα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια (Επόπτρια)

Συριοπούλου Χριστίνα, Επίκουρη Καθηγήτρια

Αγαλιώτης Ιωάννης, Καθηγητής

Ο/η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	1
Abstract	2
Πρόλογος	3
Εισαγωγή.....	4
1.1 Τα άτομα με νοητική αναπηρία, τα κοινωνικά δικαιώματά τους και η κρατική μέριμνα.....	6
1.1.1 Νοητική αναπηρία	6
1.1.2 Τα κοινωνικά δικαιώματά των ατόμων με νοητική αναπηρία.....	8
1.1.3 Η κρατική μέριμνα για τα άτομα με νοητική αναπηρία ως προς την κοινωνική τους συμπεριλήψη.....	11
1.2 Η κοινωνική συμπεριλήψη και τα άτομα με νοητική αναπηρία	16
1.2.1 Ορισμός της κοινωνικής συμπεριλήψης.....	16
1.2.2 Ο ρόλος της κοινωνικής συμπεριλήψης στα άτομα με νοητική αναπηρία και οι παράγοντες που την επηρεάζουν	18
1.2.3 Τα άτομα με νοητική αναπηρία και τα κοινωνικά τους δίκτυα	22
1.2.4 Σκοπός της Έρευνας- Ερευνητικά Ερωτήματα	28
2.1 Μεθοδολογία Έρευνας	30
2.1.1 Ερευνητική Στρατηγική	30
2.1.2 Συμμετέχοντες	30
2.1.3 Εργαλείο Συλλογής Δεδομένων.....	32
2.1.4 Τεχνικές Συλλογής Δεδομένων.....	33
2.2 Στατιστική ανάλυση.....	33
2.2.1 Εσωτερική αξιοπιστία.....	33
2.2.2 Παραγοντική ανάλυση.....	34

2.2.4 Αποτελέσματα επαγωγικής στατιστικής.....	37
2.3 Συμπεράσματα – Συζήτηση	47
2.3.2 Περιορισμοί της έρευνας	57
2.3.3 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα	59
Ελληνική Βιβλιογραφία	60
Ξένη Βιβλιογραφία	62
Παράρτημα.....	68

Περίληψη

Η κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία αποτελεί επιτακτική ανάγκη για τα ίδια τα άτομα, για την ποιότητα της ζωής τους καθώς και για την ομαλή ένταξη και προσαρμογή στο κοινωνικό περιβάλλον. Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία αφορά τη διερεύνηση της ύπαρξης της κοινωνικής συμπερίληψης και το ρόλο των κοινωνικών δικτύων των ατόμων με νοητική αναπηρία, καθώς και της ύπαρξης της κρατικής μέριμνας η οποία σχετίζεται με την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων αυτών. Στη συνέχεια, όσον αφορά το ερευνητικό μέρος, γίνεται η σύγκριση των κοινωνικών αντιλήψεων με βάση τη συναναστροφή τους ή μη, με άτομα με νοητική αναπηρία σε οικογενειακό/ φιλικό/ εργασιακό περιβάλλον, όσον αφορά στην κοινωνική τους συμπερίληψη και την κρατική μέριμνα. Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι στο σύνολο του δείγματος το οποίο αποτελείται από 220 άτομα, παρουσιάζει μέτρια σκορ, όσον αφορά στις αντιλήψεις για την κοινωνική συμπερίληψη και την κρατική μέριμνα. Επομένως, οι ερωτώμενοι δείχνει να μην είναι ούτε ιδιαίτερα θετικοί αλλά ούτε και αρνητικοί. Επιπρόσθετα, τα αποτελέσματα δείχνουν μικρές διαφορές στις κοινωνικές αντιλήψεις για την κοινωνική συμπερίληψη και την κρατική μέριμνα όσον αφορά στο φύλο και μικρές διαφορές στις κοινωνικές αντιλήψεις που αναφέρονται στα άτομα με συναναστροφή ή μη σε οικογενειακό/ φιλικό/ εργασιακό περιβάλλον και τέλος, μικρές διαφορές και όσον αφορά στις κοινωνικές αντιλήψεις για την κοινωνική συμπερίληψη και την κρατική μέριμνα και εάν αυτές επηρεάζονται από τη γνώση ή μη της έννοιας της νοητικής αναπηρίας.

Λέξεις Κλειδιά: νοητική αναπηρία, κοινωνική συμπερίληψη, κρατική μέριμνα

Abstract

The inclusion of individuals with intellectual disability in society is essential for the quality of their lives, as well as for their social integration and adjustment. The present diploma thesis is a research about the occurrence of social inclusion, the importance of intellectually disabled individuals' social networks and the state care regarding the social inclusion of these people. The research part of the presented thesis includes the comparison between the social perception of people who have and people who do not have individuals with intellectual disability in their family/friendly/professional environment regarding both social inclusion and state care. In particular, the results for a sample of 220 people indicate average scores since the participants' viewpoint is neither positive nor negative towards social inclusion and state care. Nevertheless, minor divergence is noticed in terms of the following factors; gender, interaction, or not, with intellectually disabled individuals inside the family/friendly/professional environment and finally, awareness of intellectual disability state.

Key Words: intellectual disability, social inclusion, state care

Πρόλογος

Ο σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι η σύγκριση απόψεων των ανθρώπων, από τη μία πλευρά όσων έχουν άμεση επαφή είτε στο οικογενειακό/ φιλικό είτε στο εργασιακό περιβάλλον με άτομα διαγνωσμένα με νοητική αναπηρία και από την άλλη, όσων δεν έχουν καμία επαφή μαζί τους, ως προς την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων αυτών και την μέριμνα του κράτους.

Για το σχεδιασμό και την εκπόνηση της παρούσας έρευνας, ιδιαίτερα σημαντική ήταν η βοήθεια της καθηγήτριας μου, κα. Καρτασίδου Λευκοθέα, την οποία θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά γι' αυτήν της την βοήθεια, τις συμβουλές και την καθοδήγηση που μου προσέφερε καθ' όλη την διάρκεια της προσπάθειάς μου αυτής.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους εκπαιδευτικούς και τους επαγγελματίες γενικότερα της ειδικής αγωγής, τα συγγενικά και φιλικά μου πρόσωπα, οι οποίοι με βοήθησαν και δέχτηκαν με μεγάλη προθυμία να συμμετάσχουν στην έρευνα, αφιερώνοντας το χρόνο τους για την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

Εισαγωγή

Τα άτομα με νοητική αναπηρία χαρακτηρίζονται από σημαντικούς περιορισμούς οι οποίοι σχετίζονται με την νοητική λειτουργικότητα και την προσαρμοστική τους συμπεριφορά. Όσον αφορά στους σημαντικούς αυτούς περιορισμούς, συνήθως στο άτομο με νοητική αναπηρία παρουσιάζονται δυσκολίες στο κομμάτι της κοινωνικής του συμπεριφοράς (Schalock, Luckasson, Tasse, & Verdugo, 2018). Επομένως, αυτό έχει ως αποτέλεσμα, η κοινωνική συμπερίληψη να είναι και ένας από τους πιο σημαντικούς στόχους για τα άτομα με νοητική αναπηρία. Στη ζωή των ατόμων με νοητική αναπηρία, η κοινωνική συμπερίληψη παίζει σημαντικό ρόλο καθώς προσφέρει ποιότητα στην ζωής τους (Simplican, Leader, Kosciulek, & Leahy, 2015).

Είναι άξιο να σημειωθεί ότι ο κράτος είναι υποχρεωμένο να δίνει ίσες ευκαιρίες και να εξασφαλίζει την ισότητα στην προστασία των ατόμων με νοητική αναπηρία, ιδιαίτερα όσον αφορά στα κοινωνικά δικαιώματα και την κοινωνική συμπερίληψη (Παπαστάθης, 2007).

Στην επίτευξη της κοινωνικής συμπερίληψης, καθοριστικό ρόλο στην ζωή των ατόμων με νοητική αναπηρία παίζει το σχολικό τους περιβάλλον, οι εκπαιδευτικοί και οι συνομήλικοί τους. Η συμμετοχή τους στο σχολείο είναι απαραίτητη για την βελτίωση των κοινωνικών δεξιοτήτων ενός παιδιού με νοητική αναπηρία (Selanikyo, Yalon- Chamovitz, & Weintraub, 2017). Για την απόκτηση και την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων των μαθητών με νοητική αναπηρία στο σχολικό περιβάλλον πρέπει να παρέχεται βοήθεια από τους εκπαιδευτικούς (Griffin & Papay, 2017).

Επιπλέον, ένα ισχυρός παράγοντας που συμβάλλει στην επίτευξη της κοινωνικής συμπερίληψης είναι η οικογένεια του ατόμου με νοητική αναπηρία. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την νοητική αναπηρία είναι αυτά που έχουν και άμεση σχέση με τους γονείς τους. Σ' αυτά τα χαρακτηριστικά συμπεριλαμβάνονται οι κοινωνικές

δεξιότητες του παιδιού και το επίπεδο δυσκολιών στην συμπεριφορά τους (Hassall,Rose, & McDonald, 2005).

Συνεπώς, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην κοινωνική συμπερίληψη του ατόμου με νοητική αναπηρία μέσω του οικογενειακού πλαισίου, καθώς ο συνδυασμός ύπαρξης νοητικής αναπηρίας και ενεργής κοινωνικής συμμετοχής φέρει θετικά αποτελέσματα στο ίδιο το άτομο, καθώς και μια λειτουργική και ποιοτική ζωή (Olsen, Floyd, Mailick, & Greenburg, 2018).

Πολλές είναι οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί και ασχοληθεί με την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με αναπηρίες και ιδιαίτερα των ατόμων με νοητική αναπηρία. Η παρούσα έρευνα έχει ως σκοπό την ανάδειξη της σημαντικότητας της κοινωνικής συμπερίληψης και την καταγραφή των αντιλήψεων των ατόμων που έχουν άμεση επαφή με ανθρώπους που έχουν διαγνωσθεί με νοητική αναπηρία και των ατόμων που δεν έχουν καμία σχέση και συναναστροφή μαζί τους, καθώς και την σύγκριση αυτών των κοινωνικών αντιλήψεων όσον αφορά την κοινωνική συμπερίληψη και την κρατική μέριμνα.

Το πρώτο κεφάλαιο, χωρίζεται σε υποκεφάλαια :

Στο πρώτο υποκεφάλαιο παρουσιάζονται η έννοια και οι ορισμοί της νοητικής αναπηρίας, τα κοινωνικά δικαιώματα των ατόμων με νοητική αναπηρία και η κρατική μέριμνα όσον αφορά στην κοινωνική συμπερίληψή τους.

Το δεύτερο υποκεφάλαιο πραγματεύεται την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία, τον ορισμό, το ρόλο της και τους παράγοντες που την επηρεάζουν, καθώς και το κοινωνικά δίκτυα των ατόμων αυτών.

Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται στο δεύτερο κεφάλαιο, ενώ καταγράφονται τα συμπεράσματα, οι περιορισμοί της παρούσας έρευνας, όσο και οι προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

1.1 Τα άτομα με νοητική αναπηρία, τα κοινωνικά δικαιώματά τους και η κρατική μέριμνα

1.1.1 Νοητική αναπηρία

Είναι δύσκολο να δοθεί ένας συγκεκριμένος και περιεκτικός ορισμός για την αναπηρία. Ο καθένας αντιλαμβάνεται τον ορισμό της με πολύ διαφορετικό τρόπο, καθώς παίζει ρόλο η ιδιότητά του καθενός, η αντίληψη του και η νοοτροπία του (Κουρκούτα,2009).

Στη διεθνή βιβλιογραφία υφίστανται πολλοί και διάφοροι όροι για την νοητική και γνωστική λειτουργία, όπως: νοητική υστέρηση, νοητική καθυστέρηση, νοητική ανεπάρκεια, νοητική μειονεξία, νοητική αναπηρία. Ο όρος νοητική καθυστέρηση (mental retardation) έχει αντικατασταθεί σήμερα από τον όρο νοητική αναπηρία (intellectual disability), ο οποίος αποτυπώθηκε και από την Αμερικανική Εταιρεία Νοητικής Καθυστέρησης (American Association on Mental Retardation) που πλέον από το 2010 ονομάζεται Αμερικανική Εταιρεία Νοητικών και Αναπτυξιακών Αναπηριών (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities) (Schalock, Luckasson, & Shogren,2007).Επιπρόσθετα, ο ορισμός που έχει γίνει ευρύτερα αποδεκτός είναι αυτός της Αμερικανικής Εταιρείας Νοητικών και Αναπτυξιακών Αναπηριών (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities) σύμφωνα με τον οποίο η νοητική αναπηρία χαρακτηρίζεται από σημαντικούς περιορισμούς τόσο στη νοητική λειτουργία όσο και στην προσαρμοστική συμπεριφορά όπως εκφράζεται σε εννοιολογικές, κοινωνικές και πρακτικές προσαρμοστικές δεξιότητες. Η ανεπάρκεια αυτή εμφανίζεται πριν από την ηλικία των 18 ετών (Schalock, Luckasson,& Shorgen, 2007).

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την Αμερικανική Ένωση για τις Νοητικές και Αναπτυξιακές Αναπηρίες (AAIDD), νοητική αναπηρία ορίζεται ο κάτω του μέσου όρου δείκτης νοημοσύνης ο οποίος συνοδεύεται από περιορισμούς στην ανάπτυξη προσαρμοστικών δεξιοτήτων σε δύο ή περισσότερες περιοχές (επικοινωνία, προσωπική

φροντίδα, διαμονή, κοινωνικές δεξιότητες, δράση στην κοινότητα, αυτοδιαχείριση, υγεία και ασφάλεια, λειτουργικές ακαδημαϊκές δεξιότητες, ελεύθερος χρόνος, εργασία) και εμφανίζεται πριν την ηλικία των 18 ετών (Katz & Lazcano- Ponce, 2008).

Με βάση τη βιβλιογραφία, η νοητική αναπηρία ορίζεται ως μια ετικέτα με αρνητική χροιά. Ωστόσο, ο ομώνυμος όρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια ανεπαρκή λειτουργικότητα του ατόμου και μεταφράζεται σε αποτυχία του ατόμου να επιδεικνύει μια κατάλληλη για την ηλικία του νοητική και κοινωνική συμπεριφορά (Στασινός, 2013). Αντίστοιχα, σύμφωνα με τους Schalock, Luckasson, Tasse, και Verdugo (2018), η νοητική αναπηρία χαρακτηρίζεται από σημαντικούς περιορισμούς και στην νοητική λειτουργικότητα και στην προσαρμοστική συμπεριφορά του ατόμου, όπως εκφράζεται στις αντιληπτικές, κοινωνικές και προσαρμοστικές του δυνατότητες. Όσον αφορά στους σημαντικούς περιορισμούς, συνήθως, ένα άτομο με νοητική αναπηρία αντανακλά μια ανικανότητα ή μια δυσκολία/ περιορισμό και στην προσωπική λειτουργικότητα και στο κομμάτι το οποίο αφορά στην κοινωνική τους συμπεριφορά.

Για την επίτευξη και βελτίωση των παραπάνω, σημαντικές είναι οι παρεμβάσεις και η συνεχής υποστήριξη των ατόμων αυτών καθώς, επίσης, και η μείωση των ορίων, τα οποία οδηγούν αναπόφευκτα στον αποκλεισμό των ατόμων με νοητική αναπηρία από ευκαιρίες ισότητας και συμπερίληψης (Schalock et al., 2018).

Μέσω αυτής της υποστήριξης γίνεται εφικτή η επίτευξη της κοινωνικής συμπερίληψης των ατόμων με νοητική αναπηρία και επομένως, η βελτίωση και ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων τους. Τέλος, είναι άξιο να σημειωθεί πως η βάση για την επίτευξη των παραπάνω είναι ο σεβασμός στα άτομα με νοητική αναπηρία και στα κοινωνικά τους δικαιώματα, τα οποία παρατίθενται στη συνέχεια.

1.1.2 Τα κοινωνικά δικαιώματα των ατόμων με νοητική αναπηρία

Ο οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, καθώς και άλλοι Διεθνείς Οργανισμοί, έχουν ασχοληθεί με τα δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Το πιο σπουδαίο αποτέλεσμα του Διεθνούς Έτους για τα ΑμεΑ, 1981, ήταν το Παγκόσμιο Πρόγραμμα Δράσης για τα ΑμεΑ, το οποίο υιοθετήθηκε από την Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. με την απόφαση 37/52 στις 3 Δεκεμβρίου 1982. Το γεγονός αυτό πρόβαλε το δικαίωμα των ΑμεΑ για ίσες ευκαιρίες με τους υπόλοιπους πολίτες καθώς και την ίση βελτίωση των συνθηκών ζωής που προκύπτουν από την κοινωνική ανάπτυξη. Στη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε., η αναπηρία προσδιορίστηκε για πρώτη φορά σαν μία λειτουργία της σχέσης ανάμεσα στα ΑμεΑ και το περιβάλλον τους. Σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος του 1975, οι κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις από την κύρωσή τους με νόμο, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν κάθε άλλης αντίθετης διάταξης νόμου (Νάσκου & Περράκη – Γάκη, 2004).

Σύμφωνα με το άρθρο 12 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με Αναπηρίες (United Nations Convention on the Rights of Individuals with Disabilities), όλα τα άτομα πρέπει να έχουν το βασικό ανθρώπινο δικαίωμα, αυτό της αυτονομίας, πρέπει να επιτρέπεται στα άτομα με νοητική αναπηρία να λαμβάνουν από μόνα τους αποφάσεις και να επικοινωνούν με άλλους, συζητώντας τις αποφάσεις τους. Για το σκοπό αυτό, οι υπηρεσίες πρέπει να διαθέτουν υποστηρικτικές προσεγγίσεις λήψης αποφάσεων, οι οποίες θα πρέπει να αλλάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι οικογένειες, οι επαγγελματίες και γενικότερα, η κοινωνία αντιλαμβάνονται και δρουν προς τα άτομα με νοητική αναπηρία (Werner, 2012).

Επιπλέον, τα άτομα αυτά έχουν το δικαίωμα να ζουν με την οικογένειά τους και να συμμετέχουν σε όλες τις κοινωνικές, δημιουργικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες,

καθώς και στο νομικό και πολιτικό σύστημα, όπως και το δικαίωμα προστασίας από κάθε είδους εκμετάλλευση, κακομεταχείριση ή ταπεινωτική αντιμετώπιση (Παπαστάθης, 2007).

Η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ καλεί με τη Διακήρυξη των ατόμων με νοητική αναπηρία τα κράτη μέλη να συμβάλλουν για τα δικαιώματα και την προστασία αυτών. Τα κράτη μέλη του Οργανισμού οφείλουν από κοινού αλλά και χωριστά να κινητοποιηθούν με στόχο την βελτίωση του επιπέδου ζωής των ατόμων με νοητική αναπηρία, την πλήρη απασχόλησή τους και την εξασφάλιση συνθηκών κοινωνικής προόδου καθώς και ανάπτυξης. Επιπλέον, η Γενική Συνέλευση δηλώνει την πίστη στα ανθρώπινα δικαιώματα και στις βασικές ελευθερίες και στις αρχές της ειρήνης, της αξιοπρέπειας και της αξίας του ανθρώπου και της κοινωνικής δικαιοσύνης, καθώς και στις αρχές της παγκόσμιας διακήρυξης των δικαιωμάτων του παιδιού, στις συμβάσεις, στις αποφάσεις του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας, της UNESCO, στις αποφάσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας. Επιπρόσθετα, η Γενική Συνέλευση τονίζει την ανάγκη για κοινωνική πρόοδο και ανάπτυξη, την ευημερία και αποκατάσταση των ατόμων με νοητική αναπηρία, προϋποθέτει την προστασία των δικαιωμάτων αυτών, καθώς και την αναγκαιότητα για συμπαράσταση των ατόμων με νοητική αναπηρία για να αναπτύξουν τις ικανότητές τους σε διάφορους τομείς δραστηριοτήτων και για προώθηση της ενσωμάτωσής τους στην κανονική ζωή (Παπαστάθης, 2007).

Η Διακήρυξη αναγνωρίζει ότι το άτομο με νοητική αναπηρία έχει ικανότητες στον ανώτερο βαθμό και τα ίσα δικαιώματα όπως τα άλλα ανθρώπινα όντα. Ειδικότερα, σύμφωνα με την Διακήρυξη, το άτομο με νοητική αναπηρία πρέπει να ζει με τη με δική του οικογένεια ή με τους θετούς του γονείς, όποτε είναι εφικτό, και να συμμετέχει σε διάφορες εκδηλώσεις της κοινοτικής ζωής. Με την οικογένεια την οποία μένει πρέπει να λαμβάνει κοινωνική βοήθεια, καθώς, επίσης, εάν η περίθαλψη σε ίδρυμα γίνει απαραίτητη,

πρέπει να παρέχεται σε περιβάλλον και με συνθήκες όσο το δυνατόν πλησιέστερες σε εκείνες της κανονικής ζωής (Παπαστάθης, 2007).

Σύμφωνα με τη νεότερη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία (2006), τα άτομα αυτά έχουν ανθρώπινα δικαιώματα και θεμελιώδεις ελευθερίες με σεβασμό και αξιοπρέπεια, καθώς γίνεται αναφορά στους λειτουργικούς τομείς της ζωής που αφορούν στην πρόσβαση και προστασία της ιδιωτικής τους ζωής, στη συμμετοχή, στην αυτονομία, στην ανεξαρτησία και επιλογή (αυτοδιάθεση), στη σωματική ευεξία, στην υλική ευημερία (εργασία/ απασχόληση), στην ασφάλεια και στην απομάκρυνση από την εκμετάλλευση, στη βία και στην κακοποίηση, στην προσωπική ανάπτυξη (εκπαίδευση και επιμόρφωση), στην κοινωνική συμπερίληψη, προσβασιμότητα, συμμετοχή και στη συναισθηματική ευεξία. Η σύμβαση αποτελεί σημαντικό βήμα για την ενίσχυση της ποιότητας ζωής εκατομμυρίων ανθρώπων με νοητική αναπηρία (Mittler, 2015).

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να σημειωθεί πως ο σεβασμός και η μη καταπάτηση των κοινωνικών δικαιωμάτων των ατόμων με νοητική αναπηρία είναι βασικές προϋποθέσεις για την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων αυτών και το κράτος πρέπει να είναι αρωγός και να μεριμνά για την επίτευξη και υλοποίηση των παραπάνω.

1.1.3 Η κρατική μέριμνα για τα άτομα με νοητική αναπηρία ως προς την κοινωνική τους συμπερίληψη

Είναι βασικό να σημειωθεί ότι ο κράτος είναι υποχρεωμένο να δίνει ίσες ευκαιρίες και να εξασφαλίζει την ισότητα στην προστασία των ατόμων με νοητική αναπηρία, ιδιαίτερα όσον αφορά στα κοινωνικά δικαιώματα. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα εξέδωσε Ανακοίνωση, η οποία σχετίζεται με την «ισότητα των ευκαιριών για τα άτομα με αναπηρίες», έχοντας υπόψη την εκτίμηση ότι οι αναπηρίες αφορούν παραπάνω από το 10% του πληθυσμού. Αντιθέτως, μεγάλος αριθμός προβλημάτων και εμποδίων στην ισότιμη συμπερίληψη των ατόμων με αναπηρίες στα πλαίσια της κοινωνικής ζωής και σημαντική κρίνεται η αποτελεσματική αντιμετώπισή τους από το κράτος (Παπαστάθης, 2007).

Στην Ανακοίνωση της Επιτροπής, που προαναφέρθηκε, γίνεται αναφορά στα προβλήματα κοινωνικής συμπερίληψης των ατόμων με αναπηρίες, τα οποία σχετίζονται άμεσα και με την εκπαίδευση κατά την οποία σημαντικός αριθμός παιδιών με αναπηρίες εξακολουθούν να αποκλείονται από τα σχολεία με παιδιά τυπικής ανάπτυξης και η φροντίδα τους ανατίθεται σε ιδρύματα που δεν τους προσφέρουν τις απαιτούμενες δυνατότητες. Επιπλέον, σχετίζονται με τα συστήματα κοινωνικής προστασίας που προσφέρουν ελάχιστη υποστήριξη, η οποία δεν επαρκεί για την προώθηση συμμετοχής των ατόμων στην κοινωνία(Παπαστάθης, 2007).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, καθιέρωσε κατευθυντήριες γραμμές για την ενίσχυση της ανάπτυξης της προσωπικότητας των ατόμων με νοητική αναπηρία, στα πλαίσια παροχής ίσων ευκαιριών, τις οποίες τα κράτη-μέλη πρέπει να λάβουν υπόψη. Αναλυτικότερα, οι θεματικές ενότητες σχετίζονται με το σεβασμό της αυτονομίας και της ανεξαρτησίας, ο οποίος επιτυγχάνεται με την αναγνώριση των ατόμων ως υπεύθυνων για τις επιλογές ζωής εξίσου με τα υπόλοιπα άτομα, καθώς, επίσης οφείλεται σεβασμός και στην αξιοπρέπεια και στην ιδιωτική ζωή των ατόμων. Επιπλέον, οι θεματικές ενότητες σχετίζονται με την

αναπροσαρμογή της κοινωνικής πρόνοιας, η οποία επιτυγχάνεται με τον επανασχεδιασμό των ενισχύσεων που ενεργούν στην διευκόλυνση της συμμετοχής. Επιπρόσθετα, οι θεματικές ενότητες σχετίζονται με την ατομοκεντρική προσέγγιση κατά την οποία γίνεται ο σχεδιασμός και η εφαρμογή υπηρεσιών υποστήριξης και στην επανεξέταση αυτών των δύο είναι σημαντικό να δίνεται έμφαση στις ιδιαίτερες απαιτήσεις των ανθρώπων. Εν κατακλείδι, οι ενότητες αυτές σχετίζονται με την πλήρη κοινωνική συμπερίληψη η οποία επιτυγχάνεται με την προϋπόθεση να δοθεί προτεραιότητα στην παροχή υπηρεσιών και ενίσχυσης στο πλαίσιο κοινωνικών δομών και με την προϋπόθεση να γίνει δεκτό ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία είναι σε θέση να ζήσουν στο πλαίσιο της κοινωνίας και να ακολουθήσουν ένα κανονικό τρόπο ζωής (Παπαστάθης, 2007).

Όπως και σε άλλες χώρες, με τον ίδιο τρόπο και στην Ελλάδα είναι απαραίτητο να δοθούν ευκαιρίες στα άτομα με νοητική αναπηρία όσον αφορά στη συμβολή τους στα κοινωνικά δρώμενα, καθώς και να θεωρούνται ισάξια μέλη της κοινωνίας. Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία θεσπίζονται νομοθετικά μέτρα ισότητας για τα άτομα με νοητική αναπηρία, κατοχυρώνονται τα δικαιώματά τους και δημιουργείται ένα κοινωνικό κράτος το οποίο φροντίζει σε μεγαλύτερο βαθμό τα άτομα που έχουν ανάγκη και θεμελιώνει το δικαίωμα συνύπαρξης και ίσης μεταχείρισής τους. Επιπλέον, οι ενέργειες που παρατηρούνται στην χώρα μας, έχουν σκοπό την συμπερίληψη των ατόμων στην κοινωνία και την κάλυψη των αναγκών τους. Οι ενέργειες αυτές συμπεριλαμβάνουν κοινωνική και ηθική στήριξη τόσο στο άτομο με νοητική αναπηρία όσο και στην οικογένειά του, παροχές που σχετίζονται με την μετακίνηση των ατόμων, λειτουργικούς ξενώνες και κέντρα αλληλοβοηθείας, καθώς και οικονομική στήριξη για τις οικογένειές τους, οι οποίες πλήττονται από την οικονομική κρίση. Επιπρόσθετα, οι δράσεις όσον αφορά στον κοινωνικό περίγυρο των ατόμων με νοητική αναπηρία σχετίζονται με την ευαισθητοποίηση των πολιτών, την πληροφόρηση σχετικά με την ανάγκη συμπερίληψης

τους και την παρότρυνση των οικονομικών φορέων για προώθηση ευκαιριών στην απασχόλησή τους (Σούλης, 2006).

Επιπρόσθετα, είναι βασικό να σημειωθεί πως η συμμετοχή των ατόμων με νοητική αναπηρία στην κοινωνική ζωή και η αντιμετώπιση των φαινομένων όπως ο αποκλεισμός, η περιθωριοποίηση και ο ιδρυματισμός, τόσο των ιδίων των ατόμων με νοητική αναπηρία, όσο και του προσωπικού, προϋποθέτουν την σύνδεση των Ιδρυμάτων αλλά και τη συνεργασία τους με την τοπική κοινωνία. Στα πλαίσια της τοπικής κοινωνίας εντάσσεται η γειτονιά του ατόμου με νοητική αναπηρία αλλά και όλοι οι φορείς και ομάδες επαγγελματιών και του ευρύτερου πληθυσμού, που η δράση τους συνδέεται ή μπορεί να συνδεθεί με την λειτουργία ενός ιδρύματος. Επιπλέον, τα σχολεία, τα Πανεπιστήμια, οι ομάδες εθελοντών, τα νοσοκομεία, η εκκλησία και η τοπική αυτοδιοίκηση με ανάλογα προγράμματα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των πολιτών, μπορούν ανάλογα με τον τομέα δράσης τους, να συνεισφέρουν στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των ατόμων με νοητική αναπηρία και στην αποδοχή τους από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, ώστε να καταστεί ικανή η συμπερίληψή τους στην κοινωνία ως ισότιμα μέλη της (Κανατάς, 2005).

Επιπρόσθετα, είναι άξιο να αναφερθεί και το Κράτος Πρόνοιας, όπου η έννοια του μπορεί να καθοριστεί ως η κοινωνική διάσταση που δίνεται στην πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή, με σκοπό μιας σειράς θετικών παροχών ώστε να ικανοποιηθούν οι οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ανάγκες του πληθυσμού ή κάποιων κατηγοριών του, με υγιή τρόπο, ελευθερία και αξιοπρέπεια και να βοηθήσει να αντιμετωπισθούν οι ανάγκες αυτές με τις ίδιες δυνάμεις και τέλος να προσαρμοσθούν στη σύγχρονη κοινωνία που διαρκώς μεταβάλλεται. Επιπλέον, το Κράτος Πρόνοιας βασίζεται σε μία κοινωνικοοικονομική ιδεολογία που παρέχει ειδικές Κοινωνικές Υπηρεσίες για όλο τον πληθυσμό, οπότε και για τα άτομα με νοητική αναπηρία. Επιπλέον, σκοπός του

κράτους είναι η προώθηση της κοινωνικής ευημερίας και η βελτίωση της ποιότητας ζωής τους (Κανατάς, 2005).

Επιπλέον, το κράτος είναι ένα μέσο για την βελτίωση της ζωής των ατόμων με νοητική αναπηρία, όμως, οι ενδείξεις κοινωνικής συμπερίληψης ή αποκλεισμού που αφορούν άμεσα το κράτος, όπως για παράδειγμα τα επίπεδα της βιβλιογραφίας, η πρόσβαση στο internet/ τεχνολογία, το να ψηφίζουν στις εκλογές, να ζουν χωρίς δουλειά ή σε μια κατάσταση μακροχρόνιας ανεργίας, είναι κυρίως ανεφάρμοστες και δικαίως καμίας σημασίας για τα άτομα με νοητική αναπηρία (Simplican, Leader, Kosciulek, & Leahy, 2015).

Επιπρόσθετα, σε περιφερειακό επίπεδο οι βασικές αρχές οι οποίες είναι υπεύθυνες για τη φροντίδα και την παροχή υποστήριξης σε άτομα με νοητική αναπηρία, είναι οι τοπικές αρχές, δηλαδή η τοπική αυτοδιοίκηση. Οι τοπικές αρχές είναι επιφορτισμένες με τη συμμετοχή σε δράσεις για την υποστήριξη και κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία. Επιπλέον, οι τοπικές αρχές για την επίτευξη της κοινωνικής συμπερίληψης των ατόμων με νοητική αναπηρία, στηρίζουν και προστατεύουν κοινωνικά τα άτομα αυτά με την παροχή υπηρεσιών υγείας και την προαγωγή της ψυχικής υγείας. Άλλη μία προτεραιότητα που δίνεται σε όλες τις αρχές της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι η ευαισθητοποίηση σε θέματα που σχετίζονται με την αναπηρία και η συμμετοχή σε διάλογο για την εφαρμογή σχετικών προγραμμάτων και δράσεων πιο αποτελεσματικά. Ο στόχος όλων των εργασιών που εκτελούνται είναι η προώθηση των ίσων ευκαιριών και της κοινωνικής συνοχής, της καταπολέμησης των διακρίσεων, της ενθάρρυνσης, τη διευκόλυνση της πρόσβασης και την ενεργοποίηση και ευαισθητοποίηση απέναντι στα άτομα με αναπηρία. Τέλος, σεμινάρια, διαλέξεις και συνέδρια διοργανώνονται σε τακτική

με την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία και είναι πολύ σημαντικά για την κοινωνία στο σύνολό της (Χαλκιά Ελένη, 2017).

1.2 Η κοινωνική συμπερίληψη και τα άτομα με νοητική αναπηρία

1.2.1 Ορισμός της κοινωνικής συμπερίληψης

Η κοινωνική συμπερίληψη είναι ένας από τους πολλούς τομείς που ερευνάται υπό την ευρεία έννοια της αντίληψης της ποιότητας της ζωής και συμπεριλαμβάνεται ως μέρος μιας περιγραφής όσον αφορά στα βιώματα και στις εμπειρίες της ζωής(Simplican et al., 2015). Παρόλα αυτά, η γενική αντίληψη για την κοινωνική συμπερίληψη παραμένει ασαφής. Το γεγονός αυτό της ασάφειας προέρχεται από την πληθώρα ορισμών για την κοινωνική συμπερίληψη όπου μπορεί να κάνει την αντίληψη για αυτήν, εναλλάξιμη με την κοινωνική ένταξη, το κοινωνικό δίκτυο, την συμμετοχή της κοινωνίας(Simplican et al., 2015).Επίσης, είναι βασικό να σημειωθεί πως η κοινωνική συμπερίληψη προάγει τους όρους σύμφωνα με τους οποίους οι άνθρωποι ανήκουν σε μια ομάδα κι αυτό έχει ως αποτέλεσμα τον ορισμό της ανοιχτής προς όλους κοινωνία (Almeidaa ,Santosa , Angelob ,Teixeiraa, & Oliveiraa, 2016).

Πρόσφατη έρευνα έχει χαρακτηρίσει την κοινωνική συμπερίληψη ως μια διαδικασία μέσω της οποίας ένα άτομο διατηρεί τις γεμάτες ουσία διαπροσωπικές σχέσεις με τους συνομηλίκους τους και τα μέλη της κοινότητάς τους. Σε κάθε είδους σχέση που αποτελεί και την βάση της κοινωνικής συμπερίληψης, η αμοιβαιότητα παίζει πολύ σημαντικό ρόλο. Η αποτυχία των προσδοκιών της αμοιβαιότητας στις κοινωνικές σχέσεις μπορεί να οδηγήσει σε απόσταση απόψεων και διακοπή των σχέσεων (Wong et al., 2011).

Πιο συγκεκριμένα για τα άτομα με νοητική αναπηρία, η κοινωνική συμπερίληψη είναι αναγκαία για την βελτίωση της ίδιας της νοητικής αναπηρίας. Η κοινωνική συμπερίληψη μπορεί να οριστεί ως μια διαδικασία που οδηγεί στον συνδυασμό ποικίλων κοινωνικών οργανισμών (άτομα, ομάδες, κουλτούρες, έθνη ή από μια άποψη ως προς το άτομο, συμμετοχή σε μια ευρεία κλίμακα κοινωνικών σχέσεων(Granerud, 2008).

Επιπλέον, η συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία στην κοινότητα είναι πρωταρχικής αξίας και στόχος της σύγχρονης πολιτικής. Η κοινωνική συμπερίληψη είναι ο πυρήνας της συμπερίληψης σε μια κοινότητα και αναφέρεται στο βαθμό με τον οποίο το κοινωνικό δίκτυο ενός ατόμου αντανακλά τους αντίστοιχους ρόλους, όπως για παράδειγμα φίλος, μέλος οικογενείας, συνεργάτης και κατ' επέκταση με ποιον τρόπο ένα άτομο με νοητική αναπηρία βιώνει την αμοιβαιότητα στις κοινωνικές του σχέσεις (Wong, Matejkowski, & Lee, 2011).

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί πως τα άτομα με νοητική αναπηρία που βιώνουν την εμπειρία του “στίγματος” (stigma), αυτό έχει ως φυσικό ακόλουθο την μείωση της ικανοποίησης στις κοινωνικές σχέσεις, οπότε και της μη επίτευξης της κοινωνικής συμπερίληψής τους (Wong et al., 2011).

1.2.2 Ο ρόλος της κοινωνικής συμπερίληψης στα άτομα με νοητική αναπηρία και οι παράγοντες που την επηρεάζουν

Η κοινωνική συμπερίληψη κτίζεται κατά τη διάρκεια της ζωής μας και είναι μια ατέρμονη διαδικασία, η οποία πάντα επεκτείνεται και εξελίσσεται. Επιπλέον, ενισχύεται η αίσθηση του κατορθώματος ενός ατόμου με νοητική αναπηρία να απολαμβάνει την ζωή και να αποκτά ρόλο στην κοινωνία (Almeida et al., 2016).

Τα παιδιά και οι έφηβοι χρησιμοποιούν την κοινωνική συμπερίληψη για να βοηθηθούν στην αντιμετώπιση του άγχους και στην προσαρμογή στο περιβάλλον τους. Για παράδειγμα μια υποστηρικτική σχέση με έναν τουλάχιστον γονέα φαίνεται πως είναι σημαντική για τα παιδιά και τους εφήβους σε οικογενειακές καταστάσεις που προκαλούν άγχος (Wenz-Gross & Siperstein, 2018).

Επιπλέον, το στίγμα μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην απομόνωση των ατόμων με νοητική αναπηρία και αυτό μπορεί να επηρεάσει την αυθεντικότητα και την εξωστρέφεια τους, όταν έχουν να κάνουν με νέες κοινωνικές επαφές (McVilly, Stancliffe, Parmenter, & Burton-Smith, 2006). Επιπρόσθετα, τα άτομα με νοητική αναπηρία τείνουν να κάνουν κοινωνικές συγκρίσεις τόσο με τους συνομηλίκους όσο και με το γενικό πληθυσμό. Η έρευνα δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία της αντίληψης τους στίγματος και των κοινωνικών συγκρίσεων για τη συναισθηματική ευημερία των ατόμων αυτών. Σαν αποτέλεσμα, η χαμηλή αυτοαντίληψη του ατόμου ως απόρροια από τις κοινωνικές συγκρίσεις και την αντίληψη του στίγματος μειώνεται μέσω των διαπροσωπικών σχέσεων και την κοινωνικοποίηση του ατόμου με νοητική αναπηρία. Επιπλέον, χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης παρουσιάζονται στα άτομα που δηλώνουν ότι η αναπηρία τους αποτελεί μέρος του κοινωνικού στίγματος. Η αντίληψη για το στίγμα αναφερόταν στο βαθμό στον οποίο τα άτομα ένιωθαν κοινωνικά ελκυστικά και ικανά σε σύγκριση με το γενικό πληθυσμό (Paterson, McKenzie, & Lindsay, 2012).

Επιπλέον, έρευνα του Granerud (2008) υποστηρίζει το γεγονός ότι η κοινωνική συμπερίληψη δείχνει πως το άτομο είναι μέρος μια ενωμένης κοινωνίας. Η σχέση μεταξύ συμπερίληψης και νοητικής αναπηρίας είναι περίπλοκη. Το να έχει κάποιος νοητική αναπηρία είναι άμεσα συνδεδεμένο με τον κοινωνικό αποκλεισμό. Συνεπώς, είναι βασική η προώθηση της κοινωνικής συμπερίληψης των ατόμων με νοητική αναπηρία, καθώς αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους. Επιπλέον, είναι βασικό να σημειωθεί ότι η έλλειψη της στήριξης των ατόμων με νοητική αναπηρία από το περιβάλλον του είναι δυνατόν να φέρει αρνητικά αποτελέσματα, όπως για παράδειγμα ο κοινωνικός αποκλεισμός των ατόμων με νοητική αναπηρία.

Επιπρόσθετα, είναι άξιο αναφορά το γεγονός πως μέσα από τη διεθνή βιβλιογραφία ότι η κοινωνική συμπερίληψη είναι αυτή που έχει αναγνωριστεί ως προστατευτικός παράγοντας ο οποίος συμβάλλει στην πρόληψη της ψυχικής υγείας και της ποιότητας ζωής. Από την άλλη πλευρά, τα άτομα με νοητική αναπηρία έχουν περιορισμένη κοινωνική στήριξη και περιορισμένα κοινωνικά δίκτυα παρά το γεγονός της συμμετοχής τους σε περισσότερες δραστηριότητες (Lippold & Burns, 2009).

Από την άλλη πλευρά, τα άτομα με νοητική αναπηρία έχουν αναγνωρισμένα αυξημένες ευκαιρίες για φιλία και συμμετοχή στην κοινωνία. Τα ευρήματα των ερευνητών έρχονται σε συμφωνία με το γεγονός ότι η κοινωνική συμπερίληψη προάγει την ευτυχία, την αυτοεκτίμηση, την αυτοπεποίθηση, την υγεία του νου, την ποιότητα της ζωής και την ικανότητα ανάληψης πρωτοβουλίας και λήψης αποφάσεων. Επιπλέον, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως η κοινωνική συμπερίληψη βελτιώνει τις ζωές τόσο των ατόμων με νοητική αναπηρία όσο και των ατόμων τυπικής ανάπτυξης. Επιπρόσθετα, μέσω της κοινωνικής συμπερίληψης, τα άτομα γίνονται ικανά να συνεισφέρουν στην κοινωνία, να ξεπεράσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό, να καταπολεμήσουν την φτώχεια, την ανεργία και την περιορισμένη προσβασιμότητα στην υγεία και την φροντίδα καθώς και να βελτιώσει την

ασφάλεια και προστασία της κοινωνίας ενόπιον της κακομεταχείρισης και της κατάχρησης. Επίσης, η κοινωνική συμπερίληψη ελαχιστοποιεί τις αρνητικές αντιλήψεις, τα στερεότυπα, την στοχοποίηση και τις διακρίσεις σε βάρος των ατόμων με νοητική αναπηρία(Simplican et al., 2015).

Σύμφωνα με την έρευνα της Bidgy (2012), ο βαθμός της κοινωνικής συμπερίληψης επηρεάζεται από πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί περιλαμβάνουν προσωπικά χαρακτηριστικά όπως η ηλικία και ο βαθμός αναπηρίας, καθώς και περιβαλλοντικοί παράγοντες όπως το μέγεθος του τόπου κατοικίας τους. Όσον αφορά στους παράγοντες σε προσωπικό επίπεδο, τα άτομα σε μεγαλύτερη ηλικία και τα άτομα που έχουν μεγαλύτερου βαθμού νοητική αναπηρία βιώνουν σε μικρότερο βαθμό την κοινωνική συμπερίληψη. Όσον αφορά στους περιβαλλοντικούς παράγοντες, παρατηρείται ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία εμπλέκονται σε μεγαλύτερο βαθμό σε δραστηριότητες και δρώμενα της κοινότητάς τους όταν αναπτύσσονται και ανατρέφονται στο οικογενειακό τους περιβάλλον συγκριτικά με τα άτομα που βρίσκονται σε Ιδρύματα. Από την άλλη πλευρά, εμφανίζονται μεγάλα κενά στη βιβλιογραφία σχετικά με την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία και την ένταξη τους στο κοινωνικό σύνολο. Επιπλέον, τα άτομα με νοητική αναπηρία που ζουν σε μικρότερες εγκαταστάσεις της κοινότητάς τους έχουν μεγαλύτερη συμμετοχή σε αυτήν συγκριτικά με τα άτομα που ζουν σε πιο μεγάλες εγκαταστάσεις. Αντιθέτως, τα επίπεδα συμμετοχής των ατόμων με νοητική αναπηρία είναι χαμηλότερα σε σχέση με τα άτομα χωρίς νοητική αναπηρία, ακόμη και συγκριτικά με άτομα που έχουν άλλου είδους αναπηρία.

Επιπρόσθετα, τα άτομα με νοητική αναπηρία συχνά έχουν λιγότερες ευκαιρίες να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν φιλίες, οι οποίες εντάσσονται και εκτελούν τον πιο σημαντικό ρόλο στην κοινωνική συμπερίληψη. Επιπλέον, είναι σύνηθες φαινόμενο για τα άτομα με νοητική αναπηρία να θεωρούν το προσωπικό, που τους έχει αναλάβει, ως

φίλους, γεγονός το οποίο έχει ως αποτέλεσμα την έλλειψη της αμοιβαιότητας στις σχέσεις τους. Επιπλέον, είναι βασικό να σημειωθεί ότι οι κοινωνικές σχέσεις, όπως η φιλία, έχει πολλά οφέλη και στους ανθρώπους με και χωρίς νοητική αναπηρία, συμπεριλαμβάνοντας συναισθηματική ποιότητα ζωής, ιδιαίτερη βάση στην πνευματική υγεία, λιγότερο άγχος και αυξημένη αίσθηση του «ανήκειν». Σαν αποτέλεσμα της κοινωνικής συμπερίληψης, η φιλία μπορεί να οδηγήσει σε πιο θετικούς δεσμούς, να μειώσει τις συγκρούσεις και να ενισχύσει την συμμετοχή στην κοινότητα. Ιδιαίτερα στα άτομα με νοητική αναπηρία η κοινωνική συμπερίληψη οδηγεί σε θετικά αποτελέσματα (Friedman & Rizzolo, 2018).

Λαμβάνοντας υπόψη πως το κοινωνικό περιβάλλον συχνά κατηγοριοποιεί τους ανθρώπους σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά τους, το άτομο που έχει ένα σωματικό, αισθητηριακό ή ψυχικό πρόβλημα τείνει να αναλαμβάνει όλη την ευθύνη για την “αποτυχία” τους να προσαρμοστούν στην κοινωνία. Εκείνοι που θεωρούνται ότι έχουν κοινωνικά αποδεκτά χαρακτηριστικά θεωρούνται φυσιολογικοί, εν αντιθέσει τα άτομα που έχουν ένα ή περισσότερα κοινωνικά μη αποδεκτά χαρακτηριστικά θεωρούνται αφύσικοι. Κάθε κοινότητα έχει ένα φυσιολογικό για την ίδια μοτίβο ή κάτι που θεωρείται αποδεκτό εντός των κανόνων, αισθητικά, συμπεριφοριστικά και ως προς την στάση τους προς τους άλλους (Almeida et al., 2016).

1.2.3 Τα άτομα με νοητική αναπηρία και τα κοινωνικά τους δίκτυα

Σύμφωνα με ερευνητές, σημειώνεται πως το περιβάλλον είναι αυτό που πρέπει να ικανοποιεί τις ανάγκες για αυτονομία και συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία παρέχοντας ένα αυτόνομο και υποστηρικτικό πλαίσιο. Η αυτόνομη στήριξη περιλαμβάνει ένα περιβάλλον που μειώνει την πίεση καθώς ενισχύει την πρωτοβουλία, προσφέρει ακριβείς πληροφορίες, παρέχει επιλογές και λαμβάνει υπόψη και το σκεπτικό των άλλων. Επιπλέον, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως, όπως και στον γενικό πληθυσμό, έτσι και στα άτομα με νοητική αναπηρία, η αυτόνομη υποστήριξη, τα αυτόνομα κίνητρα και η ικανοποίηση είναι βασικές ψυχολογικές ανάγκες για αυτονομία, “ικανότητα” και επομένως και συμπερίληψη και είναι απολύτως σημαντικές για τα άτομα με νοητική αναπηρία(Frielink, Schuengel, & Embregts, 2018).

Στην έρευνα της Bigdy (2012) υποστηρίζεται ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία χαρακτηρίζονται από μικρό αριθμό φίλων και συνήθως τους επαγγελματίες ή το προσωπικό που τους έχει αναλάβει, καθώς και τα μέλη της οικογένειάς τους ως φίλους. Παρ’ όλες αυτές τις επαφές που μπορεί να έχουν με τους παραπάνω αναφερόμενους, είναι ερευνητικά αποδεδειγμένο πως η πλειοψηφία των ατόμων με νοητική αναπηρία βιώνουν το συναίσθημα της μοναξιάς, το 1/3 έχει αναφέρει πως το βιώνει μερικές φορές το και το 1/6 βιώνει έντονα την μοναξιά (Bigby, 2012).

Επιπρόσθετα, είναι βασικό να σημειωθεί ότι τα κοινωνικά δίκτυα, κατέχουν σημαντικό ρόλο στα πλαίσια της κοινωνικής συμπερίληψης. Το μέγεθος του κοινωνικού δικτύου είναι σημαντικό για την αυξανόμενη δραστηριότητα και λειτουργικότητα μεταξύ των ατόμων με νοητική αναπηρία, καθώς ένα καλύτερο κοινωνικό δίκτυο αυξάνει τα επίπεδα λειτουργικότητας του ατόμου. Σημαντικές προσπάθειες θα πρέπει να πραγματοποιηθούν με σκοπό την διεύρυνση του κοινωνικού δικτύου των ατόμων με νοητική αναπηρία, καθιστώντας τα άτομα περισσότερο κοινωνικά ενεργά σχετικά με την

αντιμετώπιση των προβλημάτων τους. Επιπλέον, άλλη μία από τις θετικές λειτουργίες ενός κοινωνικού δικτύου είναι η κοινωνική συμπερίληψη, η οποία αναφέρεται στην παροχή ψυχολογικών και υλικών πηγών που τείνουν να ενδυναμώνουν τα άτομα ώστε να αντιμετωπίζουν και το άγχος τους. επιπρόσθετα, η κοινωνική συμπερίληψη μπορεί να περιγραφεί ως μια διαδραστική διαδικασία μέσω της οποίας η συναισθηματική ή οργανική βοήθεια αποκτάται από το ίδιο το κοινωνικό δίκτυο (Granerud, 2008).

Επιπλέον, στα πλαίσια των κοινωνικών δικτύων, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως κρίσιμης και ουσιαστικής σημασίας παραμένει η στήριξη των παιδιών με νοητική αναπηρία από το οικογενειακό περιβάλλον και στη συνέχεια ενισχύεται από το φιλικό και ευρύτερο περιβάλλον (Gross & Siperstein, 2018). Επίσης, απαραίτητη κρίνεται η ενασχόληση των οικογενειών με παιδιά με νοητική αναπηρία σε σημαντικό αριθμό ειδικών δραστηριοτήτων σχετικά με τη συμπερίληψη και την αποκατάστασή τους. Για την ενασχόληση αυτή ευθύνεται η περιορισμένη λειτουργικότητα και οι φυσικές δυσκολίες που προκύπτουν από τα άτομα με νοητική αναπηρία. Η οικογένεια παιδιών με νοητική αναπηρία σπάνια δρα ως ένας αποτελεσματικός παράγοντας στην κοινωνική συμπερίληψη. Οι κύριοι λόγοι για την κατάσταση αυτή είναι πρωτίστως αποτέλεσμα χαμηλής οικονομικής κατάστασης της οικογένειας, δευτερευόντως έλλειψης κάθε είδους στήριξης από την κοινωνία και τρίτον των αρνητικών στάσεων απέναντί τους (Belibova, 2016).

Επιπροσθέτως, άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι η αναπηρία επιδρά στην ποιότητα ζωής τόσο των ίδιων όσο και των γονέων τους (Migerode, Maes, Buysse, & Brondeel, 2012), γι' αυτό τα άτομα καθώς και τα μέλη της οικογένειας έχουν μικρότερο κοινωνικό δίκτυο και είναι σε κίνδυνο για κοινωνική απομόνωση (Hodapp, 2002). Η ανθεκτικότητα που θα επιδείξουν οι γονείς καθώς και η ποσότητα της κοινωνικής

στήριξης μπορούν να παίξουν ρυθμιστικό ρόλο στην αρνητική επίδραση που ασκεί η αναπηρία στην ποιότητα ζωής τους (Migerode et al., 2012).

Από την άλλη πλευρά, ένα γεγονός που πρέπει να παρουσιαστεί είναι ότι τα παιδιά με νοητική αναπηρία που ανατρέφονται σε μια οικογένεια με υψηλά επίπεδα άγχους και συγκρούσεις αναζητούν στήριξη και επικοινωνία σε ενήλικες πέραν του στενού τους περιβάλλοντος, όπως για παράδειγμα γείτονες, δασκάλους ή άλλους συγγενείς, ενώ τα παιδιά τυπικής ανάπτυξης στρέφονται προς τους συνομήλικούς τους (Wenz- Gross & Siperstein, 2018).

Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι τα άτομα νοητική αναπηρία αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως λιγότερο κεντρικό στη δική τους οικογένεια, λόγω των συναισθημάτων της δυσαρέσκειας από τους γονείς και τα αδέρφια, οδηγώντας τους σε σχετική απομόνωση. Τα οικογενειακά τους δίκτυα θεωρούνται λιγότερο πυκνά, λιγότερο συγκεντρωτικά και πιο ασύνδετα. Επίσης, η σύνθεση της οικογένειάς τους είναι διακριτή καθώς οι σύζυγοι ή σύντροφοι και τα παιδιά απουσιάζουν, με αποτέλεσμα οι επαγγελματίες να αποτελούν σημαντικά μέλη της οικογενείας (Widmer, Kempf-Constantin, Robert- Tissot, Lanzi, & GalliCarminati, 2008).

Επιπλέον, είναι βασικό να σημειωθεί ότι η κύρια αιτία της απουσία του/ της συντρόφου και των παιδιών στη ζωή των ατόμων με νοητική αναπηρία είναι τα κοινωνιολογικά θέματα τα οποία σχετίζονται με την ίδια την αναπηρία, όπου από την εφηβική ηλικία, τα άτομα με νοητική αναπηρία αντιμετωπίζουν αρνητικές επιδράσεις που αφορούν στην ελκυστικότητά τους, της προσωπικότητά τους και την καταλληλότητά τους ως σύντροφοι. Επίσης, η κοινωνική λειτουργικότητα των ατόμων με νοητική αναπηρία περιορίζεται εξαιτίας των αρνητικών κοινωνικών συμπεριφορών, του γενικότερου αισθήματος ανασφάλειας λόγω της διαφορετικότητας, του αισθήματος εξάρτησης και των φυσικών και περιβαλλοντικών φραγμών (Kef & Bos, 2006). Με τα παραπάνω υπάρχει

συμφωνία των ευρημάτων στην έρευνα του Murphy (2005), κατά την οποία έδειξε ότι η αρνητική επίδραση των ψυχοκοινωνικών παραγόντων, στην αυτοεκτίμηση των ατόμων με νοητική αναπηρία οφείλεται στην κοινωνική απομόνωση που υφίστανται αυτά τα άτομα. Επιπλέον, η έλλειψη φίλων και των ερωτικών σχέσεων, καθώς και το αυξανόμενο αίσθημα μοναξιάς είναι κάποιες από τις αρνητικές επιδράσεις που σχετίζονται με την ελκυστικότητα, την προσωπικότητά τους και την καταλληλότητά τους ως σύντροφοι ή φίλοι.

Επιπρόσθετα, ένα ακόμη γεγονός το οποίο αιτιολογεί την απουσία του συντρόφου στην ζωή των ατόμων με νοητική αναπηρία είναι το ότι για μια επιτυχημένη διαπροσωπική σχέση απαραίτητη προϋπόθεση είναι η αλληλοκατανόηση. Τα άτομα με νοητική αναπηρία λόγω περιορισμένου λεξιλογίου ή δυστοκίας αναφορικά με την κατανόηση του λόγου και των αποχρώσεών του δεν έχουν καλή επικοινωνία και το γεγονός αυτό τα καθιστά λιγότερο ή και μη επιθυμητά και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να καθιστά την σύναψη σχέσεων μαζί τους δύσκολη ή σπάνια (Σούλης, Φωτιάδου, Χριστοδούλου, 2006).

Επιπλέον, άξιο να σημειωθεί είναι και το γεγονός ότι είναι ελλιπή τα ευρήματα σχετικά με τα κοινωνικά δίκτυα, που αφορούν στο φιλικό περιβάλλον των παιδιών και εφήβων με νοητική αναπηρία και περιλαμβάνουν λιγότερους συνομηλίκους. Επιπρόσθετα, παρατηρήθηκαν χαμηλά ποσοστά ανάμειξης των συνομηλίκων στην κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία. Ένας πιθανός λόγος για την εξήγηση των παραπάνω είναι ότι τα παιδιά και οι έφηβοι με νοητική αναπηρία παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά ευκαιριών συμπερίληψης λόγω της υπάρχουσας κατάστασής τους, συχνά απομονώνονται ή απορρίπτονται από τα παιδιά χωρίς νοητική αναπηρία (Wenz-Gross & Siperstein, 2018).

Επιπλέον, κάποιοι ερευνητές έχουν δείξει πως αυτά τα παιδιά αναπτύσσουν φιλίες, αλλά εμφανίζεται ποιοτική διαφορά στις φιλίες αυτές. Σαν αποτέλεσμα, είναι πιθανόν και τα παιδιά και έφηβοι με νοητική αναπηρία να αντιμετωπίζουν τους συνομηλίκους τους ως άτομα λιγότερο υποστηρικτικά και επομένως να αναζητούν την συντροφικότητα σε άτομα του στενού οικογενειακού τους περιβάλλοντος (Wenz-Gross & Siperstein, 2018). Σαν αποτέλεσμα, τα άτομα με νοητική αναπηρία συνεχίζουν να βιώνουν σε υψηλά ποσοστά τον κοινωνικό αποκλεισμό καθώς επίσης τα κοινωνικά τους δίκτυα περιορίζονται στα οικογενειακά μέλη και επαγγελματίες (Simplican et al., 2015).

Σε άλλη έρευνα αναφέρεται ότι οι κύριοι πάροχοι της συναισθηματικής όσο και της πρακτικής στήριξης είναι το προσωπικό, αν και είναι λιγότερο πιθανό οι σχέσεις αυτές να χαρακτηριστούν ως αμοιβαίες. Άλλοι άνθρωποι με νοητική αναπηρία ήταν οι δεύτεροι πιο συχνόι πάροχοι όλων των τύπων στήριξης. Το προσωπικό, στο οποίο περιλαμβάνονται οι φροντιστές και το λοιπό προσωπικό στήριξης ήταν οι κύριοι πάροχοι των περισσότερων τύπων στην κοινωνική συμπερίληψη και πιο σύνηθες να είναι σε επαφή με τα άτομα με νοητική αναπηρία σε ημερήσια και εβδομαδιαία βάση. Το προσωπικό προσφέρει προσωπική φροντίδα, οικιακή βοήθεια και υλική υποστήριξη σε σύγκριση με άλλα μέλη του δικτύου. Παρόλα αυτά, η σχέση μεταξύ των ατόμων με νοητική αναπηρία και του προσωπικού χαρακτηρίζεται από έλλειψη αμοιβαιότητας, όπου το στοιχείο της αμοιβαιότητας κάνει έντονα την εμφάνισή του στις οικογενειακές και φιλικές σχέσεις (Forrester- Jones, Carpenter, Coolen- Schrijner, Cambringe, Tate, Beecham, Hallam, Knapp, & Woof, 2006). Παρόμοια είναι τα αποτελέσματα από τους Clement & Bidgy (2009), οι οποίοι αναφέρουν ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία έχουν μικρά και πολύ περιορισμένα κοινωνικά δίκτυα, τα οποία χαρακτηρίζονται από αλληλεπιδράσεις με άλλους ανθρώπους με νοητική αναπηρία, με άλλα μέλη της οικογένειας και εργαζόμενους υπηρεσίας που πληρώνονται για να παρέχουν στήριξη.

Επιπρόσθετα, και σε άλλη μελέτη αναδεικνύεται ο ρόλος που μπορεί να επιτελέσει το προσωπικό. Ειδικότερα, συμβάλλει καθοριστικά στην ποιότητα ζωής των ατόμων με σοβαρή νοητική αναπηρία (Beadle-Brown, Bigby, & Bould, 2015.). Παρόμοια ευρήματα έδειξαν ότι μέσω της στήριξης που παρέχεται από το προσωπικό στα άτομα με νοητική αναπηρία παρατηρήθηκε μία αύξηση της συμμετοχής τους στις κοινότητες (Zakrajsek, Hammel, & Scazzero, 2014).

Επιπλέον, βασικό να σημειωθεί είναι πως το προσωπικό εντάσσεται και στο πλαίσιο του σχολείου, το οποίο είναι ένα από τα πιο βασικά περιβάλλοντα στα οποία οι μαθητές συμμετέχουν. Η συμμετοχή των μαθητών με νοητική αναπηρία στις σχολικές δραστηριότητες είναι μικρότερη συγκριτικά με τους μαθητές χωρίς νοητική αναπηρία, καθώς, επίσης, υπάρχει εξάρτηση των μαθητών με νοητική αναπηρία από τους συμμαθητές και τους δασκάλους. Στις μέρες μας, η συμμετοχή στο σχολείο θεωρείται ένας ιδιαίτερα σημαντικός στόχος για τα άτομα με νοητική αναπηρία, τα οποία, τυπικά, βιώνουν τον περιορισμό στην συμμετοχή, στην εργασία ή άλλες σημαντικές δραστηριότητες, μέσα σε διαφορετικά περιβάλλοντα. Επίσης, είναι βασικό να σημειωθεί πως όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός σοβαρότητας της νοητικής αναπηρίας τόσο μικρότερη και η συμμετοχή τους στο σχολείο. Επομένως, η αύξηση της συμμετοχής των μαθητών με νοητική αναπηρία στα διαφορετικά σχολικά περιβάλλοντα πρέπει να είναι και ο βασικότερος των στόχων για τους εκπαιδευτές και θεραπευτές (Selanikyo, Yalon-Chamovitz, & Weintraub, 2017).

Σύμφωνα με την Διεθνή Κατηγοριοποίηση της Λειτουργικότητας, Αναπηρίας και Υγείας, έχει σημειωθεί το γεγονός της σημαντικότητας της συνεισφοράς των ατόμων με νοητική αναπηρία στην συμμετοχή με σκοπό την ποιότητα της ζωής και της υγείας, το οποίο έχει ιδιαίτερη σημασία και στην απόδοση και στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων. Επίσης, η συμμετοχή στο σχολείο είναι σημαντική για την βελτίωση των κοινωνικών

δεξιότητων ενός παιδιού και της ικανοποίησης στην καθημερινότητά τους. Επομένως, η συμμετοχή έχει γίνει ένας από τους κύριους στόχους στις εκπαιδευτικές και ιατρικές παρεμβάσεις (Selanikyo et al.,2017).

Στις μέρες μας, στα άτομα με νοητική αναπηρία δίνονται ευκαιρίες παρακολούθησης σε ένα σχολικό πρόγραμμα και δραστηριότητες συγκριτικά με το παρελθόν. Κατά την τελευταία δεκαετία, το θέμα της αυξανόμενης προσβασιμότητας των ατόμων με νοητική αναπηρία στα σχολεία έχει αποκτήσει διεθνείς διαστάσεις και επομένως, αυξήθηκε κατά πολύ η συγκέντρωση της προσοχής σε αυτό το ιδιαίτερα σημαντικό θέμα. Επιπλέον, είναι βασικό το γεγονός ότι πλέον υπάρχουν περισσότερα προγράμματα προς επιλογή, οπότε και έχει αυξηθεί ο αριθμός των μαθητευόμενων με νοητική αναπηρία. Επιπρόσθετα, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να παρέχουν στους μαθητές τους τις ευκαιρίες να εξασκούν τις δεξιότητές τους που έχουν σχέση με την συμμετοχή και την επικοινωνία. Μερικοί μαθητές χρειάζονται περισσότερη υποστήριξη όσον αφορά στην ενασχόλησή τους με την αυτοπροστασία και οι εκπαιδευτικοί μπορούν να τους βοηθήσουν ενισχύοντας την προσπάθειά τους για την ανακάλυψη αυτής της στήριξης από τα ίδια άτομα (Griffin & Papay, 2017).

1.2.4 Σκοπός της Έρευνας- Ερευνητικά Ερωτήματα

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των ανθρώπων που έχουν άμεση επαφή είτε στο οικογενειακό/φιλικό είτε στο επαγγελματικό περιβάλλον και οι απόψεις των ατόμων που δεν έχουν καμία συναναστροφή με άτομα με νοητική αναπηρία όσον αφορά στην κοινωνική τους συμπερίληψη και την κρατική μέριμνα.

Επηρεάζει το φύλο τις απόψεις κάποιου για την κοινωνική συμπερίληψη ατόμων και για την Κρατική μέριμνα που σχετίζεται με τα άτομα με νοητική αναπηρία;

- Επηρεάζει η άμεση συναναστροφή σε οικογενειακό/φιλικό πλαίσιο τις απόψεις κάποιου, όσον αφορά στην κοινωνική συμπερίληψη και στην κρατική μέριμνα των ατόμων με νοητική αναπηρία;
- Επηρεάζει η άμεση συναναστροφή σε επαγγελματικό πλαίσιο τις απόψεις κάποιου όσον αφορά στην κοινωνική συμπερίληψη και στην κρατική μέριμνα των ατόμων με νοητική αναπηρία;
- Επηρεάζουν οι γνώσεις κάποιου για την έννοια της νοητικής αναπηρίας τις απόψεις του για την κρατική μέριμνα και για την κοινωνική συμπερίληψή που σχετίζεται με τα άτομα με νοητική αναπηρία;

2.1 Μεθοδολογία Έρευνας

2.1.1 Ερευνητική Στρατηγική

Ο τύπος της εκάστοτε έρευνας γίνει βάσει της μορφής των δεδομένων τα οποία διερευνώνται σε μία έρευνα (Δαρβίρη, 2009). Η μέθοδος η οποία ακολουθήθηκε για την διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας είναι ποσοτική.

Η ποσοτική έρευνα η οποία επιλέχθηκε για την διεκπεραίωση της έρευνας αφορά στη συστηματική συλλογή αριθμητικών πληροφοριών και δεδομένων, τα οποία στη συνέχεια αναλύονται, αφού γίνει η αξιοποίηση συγκεκριμένων στατιστικών δοκιμασιών, έτσι ώστε να γίνει η τελική επεξήγηση και αξιολόγηση των φαινομένων που μελετώνται (Aliaga & Gunderson, 2002).

2.1.2 Συμμετέχοντες

Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά 220 πολίτες του Νομού Θεσσαλονίκης, απ' τους οποίους οι 62 ήταν άνδρες και οι 158 γυναίκες. Οι ηλικίες κυμαίνονταν από 18 έως 43 ετών, με το μεγαλύτερο ποσοστό να επικεντρώνεται στην ηλικία των 25 ετών. Η επιλογή του δείγματος έγινε με τυχαία δειγματοληψία. Οι συμμετέχοντες έλαβαν μέρος εθελοντικά αφού πρώτα ενημερώθηκαν για τον σκοπό της έρευνας.

Για την διεξαγωγή της έρευνας οι συμμετέχοντες διαχωρίζονται σε δύο ομάδες. Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει 42 άτομα που έχουν ανθρώπους, οι οποίοι είναι διαγνωσμένοι με νοητική αναπηρία, σε φιλικό/οικογενειακό περιβάλλον και η δεύτερη περιλαμβάνει 89 άτομα τα οποία έχουν στο εργασιακό τους περιβάλλον ανθρώπους με νοητική αναπηρία. Ωστόσο υπάρχει και μια ομάδα που αποτελείται από 89 άτομα τα οποία ανήκουν ταυτόχρονα και στις δύο παραπάνω ομάδες. Επίσης, οι ίδιοι συμμετέχοντες διαχωρίζονται και με βάση την ερώτηση που σχετίζεται με τις γνώσεις που έχουν για την έννοια της νοητικής αναπηρίας. Από τους οποίους οι 168 γνωρίζουν την έννοιά της και οι 52, όχι.

Επομένως, η πρώτη εξαρτημένη μεταβλητή είναι το φιλικό/ οικογενειακό περιβάλλον, η δεύτερη το εργασιακό περιβάλλον και η τρίτη, η γνώση για την έννοια της νοητικής αναπηρίας.

Έπειτα από την ανάλυση των δεδομένων του ερωτηματολογίου παράχθηκαν τα αποτελέσματα των δημογραφικών στοιχείων. Πρώτο δημογραφικό στοιχείο προς ανάλυση είναι αυτό του φύλου. Σύμφωνα με την περιγραφική στατιστική επιβεβαιώνεται η υπεροχή των γυναικών (αριθμητικά) και φανερώνει πως αυτές αντιστοιχούν στο 71,82% του δείγματος. Από την άλλη, οι άνδρες καταλαμβάνουν ένα πιο περιορισμένο ποσοστό, της τάξεως του 28,18%.

Όσον αφορά την ηλικία, η οποία δε χωρίστηκε σε ομάδες, παρατηρείται πως η πλειοψηφία των συμμετεχόντων κινείται σε ηλικίες από 25 έως 30 χρονών. Γενικότερα, οι ηλικίες κυμαίνονται ανάμεσα από 18 έως και 43 χρόνια.

Για την οικογενειακή κατάσταση φαίνεται πως η πλειοψηφία του δείγματος ανήκει στην κατηγορία των ελεύθερων και αντίστοιχα στο 73,64%. Αρκετά πιο πίσω βρίσκονται οι παντρεμένοι/ες με 15,00%.

Στη συνέχεια της ανάλυσης, συναντάται το εκπαιδευτικό επίπεδο, όπου παρουσιάζεται πως το 52,73% του δείγματος είναι κάτοχοι πτυχίου ΑΕΙ/ΤΕΙ. Πιο πίσω, βρίσκονται οι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου που αντιστοιχούν στο 20,00% του δείγματος και οι απόφοιτοι ΙΕΚ που αντιστοιχούν στο 14,09%.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται οι τρεις ανεξάρτητες μεταβλητές του δείγματος που θα παίξουν σημαντικό ρόλο στην επαγωγική στατιστική ανάλυση παρακάτω. Στην πρόταση για το αν υπάρχει κάποιο πρόσωπο στο οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον που έχει διαγνωστεί με νοητική αναπηρία, συμπεραίνεται πως η πλειοψηφία του δείγματος

(80,91%) δε γνωρίζει κάποιο πρόσωπο στο οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον που έχει διαγνωσθεί με νοητική αναπηρία.

Αντίστοιχα αποτελέσματα, παρουσιάζονται και στην επόμενη πρόταση σχετικά με το αν το δείγμα ασχολείται στον εργασιακό περιβάλλον με άτομα που έχουν διαγνωσθεί με νοητική αναπηρία, όπου φαίνεται πως το 59,55% του δείγματος δεν ασχολείται στον εργασιακό περιβάλλον με άτομα που έχουν διαγνωσθεί με νοητική αναπηρία. Παρόλα αυτά, παρουσιάζεται και ένα ποσοστό που φτάνει σχεδόν το 41,00% το οποίο όντως ασχολείται με τα άτομα αυτά.

Τέλος στην ανάλυση των δημογραφικών χαρακτηριστικών δίνει η πρόταση για το αν οι συμμετέχοντες γνωρίζουν τι είναι η νοητική αναπηρία, όπου το 76,36% του δείγματος γνωρίζει τη νοητική αναπηρία σε αντίθεση με το 23,64% που δεν τη γνωρίζει.

2.1.3 Εργαλείο Συλλογής Δεδομένων

Η έρευνα διεξήχθη με την μέθοδο της συμπλήρωσης ερωτηματολογίων απευθείας από τους ερωτώμενους: το κάθε άτομο συμπληρώνει μόνο του τις απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο (Javeau, 2000).

Έπειτα από βιβλιογραφική και ηλεκτρονική αναζήτηση κατέληξα σε αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο το οποίο έχει χρησιμοποιηθεί ως μέσο έρευνας από τις φοιτήτριες Αλέστα Ελένη- Μαρία, Δήμα Φανή και Κατσογιάννη Αλίκη με επιβλέπουσα καθηγήτρια την κα. Οικονόμου Αικατερίνη (2013), του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας, Ηρακλείου.

Στο ερωτηματολόγιο έγιναν κάποιες απαραίτητες τροποποιήσεις για τον σκοπό της έρευνας και την διεξαγωγή της εργασίας μου. Οι ερωτήσεις είναι κλειστού τύπου, εκτός αυτών της ηλικίας και του μορφωτικού επιπέδου. Τέλος, οι ερωτήσεις που διερευνούν τις

στάσεις, τις αντιλήψεις και τις γνώσεις της κοινωνίας απέναντι στα άτομα με νοητική αναπηρία και την κοινωνική τους συμπερίληψη είναι τύπου Likert κλίμακα πέντε απαντήσεων: 1. Συμφωνώ καθόλου, 2. Συμφωνώ λίγο, 3. Συμφωνώ αρκετά, 4. Συμφωνώ πολύ, 5. Συμφωνώ πάρα πολύ.

2.1.4 Τεχνικές Συλλογής Δεδομένων

Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου από τους συμμετέχοντες έγινε ηλεκτρονικά μέσω πλατφόρμας, αφού πρώτα εξηγούσα τον σκοπό της έρευνας, τον τρόπο διεξαγωγής, δίνονταν διευκρινίσεις (όταν μου ζητήθηκε), και ζητούσα να αφιερώσουν λίγο από τον χρόνο τους.

2.2 Στατιστική ανάλυση

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν αναλυτικά, τα αποτελέσματα της έρευνας, τα οποία προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων των ερωτηματολογίων με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS. Αρχικά θα παρουσιαστούν τα περιγραφικά στατιστικά που αφορούν τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος και στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα επαγωγικά στατιστικά που αφορούν τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας.

2.2.1 Εσωτερική αξιοπιστία

Για να υποστηριχθεί σωστά η στατιστική ανάλυση πρέπει το ερωτηματολόγιο να θεωρηθεί αξιόπιστο. Η εσωτερική αξιοπιστία των ερωτήσεων μετρήθηκε με ειδικό στατιστικό έλεγχο αξιοπιστίας (Cronbach's Alpha). Σύμφωνα με τον δημιουργό του ελέγχου, ο δείκτης κυμαίνεται από το 0 έως το 1. Ωστόσο, τα ικανοποιητικά επίπεδα αξιοπιστίας κυμαίνονται πάνω από το 0,7 (Cronbach, 1951). Στην περίπτωση του ερωτηματολογίου της έρευνας, ο δείκτης έφτασε την τιμή 0,711 – γεγονός που το καθιστά αξιόπιστο.

2.2.2 Παραγοντική ανάλυση

Για την επιπλέον ανάπτυξη της έρευνας εκτελέστηκε και ανάλυση παραγόντων ούτως ώστε να βρεθούν παράγοντες που προκύπτουν μέσα από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Από τον επόμενο πίνακα προκύπτει πως μέσα στις 30 ερωτήσεις υπάρχουν 10 παράγοντες αφού μόνο 10 από τους 30 εμφανίζουν τιμές Eigen values μεγαλύτερες της μονάδας.

Πίνακας 1: Αποτέλεσμα ανάλυσης παραγόντων για τον αριθμό εμφανιζόμενων παραγόντων στο ερωτηματολόγιο

Total Variance Explained

Component	Extraction Sums of Squared						Rotation Sums of Squared		
	Initial Eigenvalues			Loadings			Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	Variance	%
1	5,521	18,402	18,402	5,521	18,402	18,402	3,170	10,568	10,568
2	2,635	8,783	27,185	2,635	8,783	27,185	2,459	8,195	18,763
3	2,142	7,141	34,327	2,142	7,141	34,327	2,303	7,677	26,439
4	1,679	5,597	39,923	1,679	5,597	39,923	2,052	6,840	33,279
5	1,584	5,278	45,202	1,584	5,278	45,202	1,998	6,659	39,938
6	1,540	5,134	50,336	1,540	5,134	50,336	1,790	5,968	45,906
7	1,352	4,506	54,842	1,352	4,506	54,842	1,697	5,656	51,562
8	1,163	3,877	58,719	1,163	3,877	58,719	1,604	5,348	56,910
9	1,139	3,798	62,517	1,139	3,798	62,517	1,543	5,144	62,053
10	1,053	3,509	66,026	1,053	3,509	66,026	1,192	3,973	66,026
11	0,996	3,319	69,345						

12	0,877	2,923	72,268
13	0,854	2,846	75,114
14	0,810	2,701	77,816
15	0,749	2,498	80,314
16	0,634	2,112	82,426
17	0,586	1,953	84,380
18	0,564	1,880	86,259
19	0,518	1,727	87,986
20	0,504	1,681	89,667
21	0,460	1,535	91,202
22	0,435	1,451	92,653
23	0,374	1,247	93,900
24	0,364	1,214	95,114
25	0,318	1,059	96,173
26	0,301	1,003	97,176
27	0,260	0,866	98,042
28	0,219	0,730	98,772
29	0,216	0,719	99,491
30	0.153	0.509	100.000

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Για την αντιστοιχία των ερωτήσεων στους 10 παράγοντες ακολουθεί ο επόμενος πίνακας. Αξίζει να σημειωθεί πως για να παραχθεί, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος Varimax. Επίσης, ιδανικά θα πρέπει κάθε ερώτηση να σχετίζεται με ένα μόνο παράγοντα- κάτι που δε συμβαίνει στην περίπτωση της παραγοντικής ανάλυσης εδώ.

Από τον σχετικό πίνακα πιο κάτω (Αναλυτικός πίνακας αντιστοιχίας ερωτήσεων σε παράγοντες) προκύπτει ότι ο πρώτος παράγοντας με τίτλο «Κρατική Μέριμνα» αποτελείται από τις ερωτήσεις: 24, 26, 23, 2, 27, 28, 29 και 1. Ο δεύτερος με τίτλο «Σχέσεις των ατόμων με νοητική αναπηρία» από τις: 2, 19, 20 και 15. Ο τρίτος με τίτλο «Προσβασιμότητα ατόμων με νοητική αναπηρία» με τις: 14, 18, 10 και 5. Ο τέταρτος με τίτλο «Συναισθήματα για τα άτομα με νοητική αναπηρία» από τις: 22, 25 και 7. Ο πέμπτος με τίτλο «Κρατική μέριμνα για την ποιότητα ζωής των ατόμων με νοητική αναπηρία» με τις: 8, 3 και 11. Ο έκτος με τίτλο «Συνεργασία σε επαγγελματικό και προσωπικό επίπεδο με τα άτομα με νοητική αναπηρία» με τις: 16 και 17. Ο έβδομος με τίτλο « Συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία» με τις: 10, 12, 21 και 13. Ο όγδοος με τίτλο «Κράτος και κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία» με τις: 2, 27, 28, 1, 9 και 5. Τέλος, ο ένατος με τίτλο « Δικαιώματα των ατόμων με νοητική αναπηρία» με τις: 7, 6, 4 και 5. Για μια πιο συνοπτική παρουσίαση ακολουθεί συνοπτικός πίνακας που παρουσιάζει τις ερωτήσεις ανά παράγοντα.

Πίνακας 2: Συνοπτικός πίνακας αντιστοιχίας ερωτήσεων σε παράγοντες

Παράγοντας	Ερωτήσεις
1	24 – 26 – 23 – 2 – 27 – 28 – 29 – 1
2	2 – 19 – 20 – 15
3	14 – 18 – 10 – 5
4	22 – 25 – 7
5	8 – 3 – 11

6	16 – 17
7	10 – 12 – 21 – 13
8	2 – 27 – 28 – 1 - 9 – 5
9	7 – 6 - 4– 5

2.2.4 Αποτελέσματα επαγωγικής στατιστικής

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από τους επαγωγικούς στατιστικούς ελέγχους, οι οποίοι εκτελέστηκαν με σκοπό την αναζήτηση απαντήσεων στα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν σε προηγούμενη παράγραφο. Έτσι, στην παράγραφο αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των t-test ανεξάρτητων δειγμάτων που εκτελέστηκαν με ανεξάρτητες μεταβλητές το φύλο, το αν οι συμμετέχοντες έχουν στο οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον κάποιον που έχει διαγνωσθεί με νοητική αναπηρία, το αν ασχολούνται με αντίστοιχο άτομο στο εργασιακό περιβάλλον και τέλος το αν γνωρίζουν τι είναι νοητική αναπηρία.

Οι εξαρτημένες μεταβλητές των ελέγχων αποτελούν τους δύο βασικούς παράγοντες του ερωτηματολογίου: την κρατική μέριμνα και τις αντιλήψεις / στάσεις περιβάλλοντος. Ο πρώτος παράγοντας αποτελείται από τις πρώτες 12 ερωτήσεις του ερωτηματολογίου και ο δεύτερος με τις υπόλοιπες 18. Για να προκύψει το σκορ σε κάθε έναν από τους δύο παράγοντες, υπολογίσθηκε ο μέσος όρος των απαντήσεων που αντιστοιχούν σε αυτούς. Κάθε ερώτηση και αντίστοιχα το σκορ της (όπως και το σκορ των παραγόντων), μπορεί να έχει μια τιμή από 1 έως 5 ανάλογα με την απάντηση που δόθηκε σε αυτή και με βάση την πεντάβαθμη κλίμακα Likert.

Πρώτη, λοιπόν, απόπειρα επαγωγικής στατιστικής έγινε με το t-test ανεξάρτητων δειγμάτων με εξαρτημένες μεταβλητές τους δύο παράγοντες του ερωτηματολογίου και ανεξάρτητη το φύλο. Ο έλεγχος θα αποδείξει αν το φύλο επηρεάζει με τις απόψεις για την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία αλλά και για την κρατική μέριμνα για τα άτομα αυτά.

Από τον επόμενο πίνακα φαίνεται πως όντως υπάρχει διαφορά ανάμεσα στις απόψεις των δύο φύλων πάνω στους δύο προαναφερθέντες παράγοντες. Από τη μία όσον αφορά την κρατική μέριμνα οι άνδρες εμφανίζουν μέσο όρο 3,02 ενώ οι γυναίκες 2,97. Επίσης, στις απόψεις για την κοινωνική συμπερίληψη οι άνδρες φτάνουν κατά μέσο όρο το 2,85 και οι γυναίκες το 2,80. Γενικά, συμπεραίνεται πως και στους δυο παράγοντες τα σκορ κυμαίνονται σε μέτρια σκορ. Αυτό σημαίνει πως τόσο η κρατική μέριμνα όσο και η κοινωνική συμπερίληψη ατόμων με νοητική αναπηρία βρίσκεται σε μέτρια επίπεδα.

Πίνακας 3: Περιγραφικά στατιστικά για τους παράγοντες ανάλογα με το φύλο

	Φύλο	N	M.O	T.A
Κρατική μέριμνα	Άνδρας	62	3,0202	0,35151
	Γυναίκα	158	2,9736	0,31506
Απόψεις και στάσεις περιβάλλοντος	Άνδρας	62	2,8530	0,38491
	Γυναίκα	158	2,8049	0,27935

Για το αν τελικά επηρεάζει το φύλο τους δύο παράγοντες του ερωτηματολογίου, παρουσιάζεται ο επόμενος πίνακας. Από τα δεδομένα αυτού προκύπτει πως το φύλο δεν επηρεάζει τις απόψεις για την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία και η διαφορά στις απόψεις των δύο φύλων δεν είναι στατιστικά σημαντική $t(87,37) = 0,897, p = 0,372 (p > 0,05)$.

Επίσης, το φύλο δεν επηρεάζει με τις απόψεις για την κρατική μέριμνα για τα άτομα με νοητική αναπηρία και οι διαφορές ανάμεσα στις απόψεις των δύο φύλων δεν είναι στατιστικά σημαντικές $t(218) = 0,953, p = 0,341 (p > 0.05)$.

Πίνακας 4: Αποτελέσματα t-test για παράγοντες και φύλο

	Φύλο		T	Df
	Άνδρας	Γυναίκα		
Κρατική μέριμνα	3,02 (0,35)	2,97 (0,31)	0,953	218
Απόψεις και στάσεις περιβάλλοντος	2,85 (0,38)	2,80 (0,27)	0,897	87,37

Στον επόμενο στατιστικό έλεγχο γίνεται η αναζήτηση απάντησης στα ερευνητικά ερωτήματα που σχετίζονται με τη συναναστροφή των συμμετεχόντων σε οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον με άτομα με νοητική αναπηρία και τους δύο παράγοντες του ερωτηματολογίου. Ο έλεγχος θα επιτρέψει να αποδειχθεί για τις περιπτώσεις κάποιος έχει στο οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον άτομο με νοητική αναπηρία, αν αυτό σχετίζεται με τις απόψεις του για την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία αλλά και για την κρατική μέριμνα για τα άτομα αυτά.

Από τον επόμενο πίνακα, φαίνεται πως όσοι δεν έχουν στο φιλικό / οικογενειακό περιβάλλον κάποιο άτομο με νοητική αναπηρία παρουσιάζουν μέσο όρο 2,99 στον παράγοντα περί κρατικής μέριμνας και όσοι έχουν 2,96. Επίσης, για την κοινωνική συμπερίληψη ισχύει αντίστοιχα πως όσοι δεν έχουν επαφή στο οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον με άτομα με νοητική αναπηρία εμφανίζουν μέσο όρο 2,82 στον παράγοντα περί συμπερίληψης τέτοιων ατόμων στην κοινωνία, ενώ όσοι δεν έχουν εμφανίζουν μέσο όρο 2,79. Φαίνεται δηλαδή ότι οι απαντήσεις όσων δεν έχουν επαφή με άτομα με νοητική

αναπηρία στο οικογενειακό ή φιλικό τους περιβάλλον, είναι περισσότερο θετικές από αυτούς που έχουν.

Πίνακας 5: Περιγραφικά στατιστικά για τους παράγοντες ανάλογα με το οικογενειακό περιβάλλον

	Συναναστροφή φιλικό / οικογενειακό περιβάλλον			
		N	M.O.	T.A.
Κρατική μέριμνα	Ναι	42	2,9623	0,27925
	Όχι	178	2,9925	0,33606
Απόψεις και στάσεις περιβάλλοντος	Ναι	42	2,8230	0,32327
	Όχι	178	2,7989	0,26486

Ο επόμενος πίνακας δίνει την απάντηση στο αν επηρεάζει η συναναστροφή σε οικογενειακό/φιλικό πλαίσιο τις απόψεις σχετικά με τη κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία. Τα δεδομένα δείχνουν πως δεν υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ συναναστροφής σε οικογενειακό/φιλικό πλαίσιο και απόψεων περί κοινωνικής συμπερίληψης ατόμων με νοητική αναπηρία και οι διαφορές στις απόψεις όσων συναναστρέφονται με όσων δεν συναναστρέφονται δεν είναι στατιστικά σημαντικές $t(218) = -0,449, p = 0,654 (p > 0,05)$.

Αντίστοιχα συμπεράσματα προκύπτουν για το αν επηρεάζει η συναναστροφή σε οικογενειακό/φιλικό πλαίσιο τις απόψεις σχετικά με την κρατική μέριμνα περί ατόμων με νοητική αναπηρία. Από τα δεδομένα, προκύπτει πως δεν υπάρχει κάποια τέτοια επιρροή αφού οι διαφορές ανάμεσα σε όσους συναναστρέφονται με άτομα με νοητική αναπηρία

στο οικογενειακό / φιλικό περιβάλλον και σε όσους δεν συναναστρέφονται δεν είναι στατιστικά σημαντικές $t(218) = -0,540, p = 0,590 (p > 0,05)$.

Πίνακας 6: Αποτελέσματα t-test για παράγοντες και οικογενειακό περιβάλλον

	Συναναστροφή φιλικό/οικογενειακό περιβάλλον		T	df
	Ναι	Όχι		
Κρατική μέριμνα	2,96 (0,27)	2,99 (0,33)	-0,540	218
Απόψεις και στάσεις περιβάλλοντος	2,79 (0,26)	2,82 (0,32)	-0,449	218

Την επιρροή ανάμεσα στην εργασιακή συναναστροφή και τις απόψεις σχετικά με τη νομοθεσία αλλά και την κοινωνική συμπερίληψη ατόμων με νοητική αναπηρία εξετάζουν οι επόμενοι δύο πίνακες. Από τον επόμενο πίνακα προκύπτει πως όσοι δεν έχουν σχέση με άτομα με νοητική αναπηρία στο εργασιακό περιβάλλον έχουν υψηλότερο σκορ κατά μέσο όρο στις απόψεις σχετικά με την κρατική μέριμνα ($M = 2,99$), ενώ όσοι έχουν εμφανίζουν ελαφρώς χαμηλότερο ($M = 2,97$).

Αντίθετα, όσοι έχουν σχέση στο εργασιακό περιβάλλον με άτομα με νοητική αναπηρία, εμφανίζουν υψηλότερο σκορ κατά μέσο όρο στις απόψεις σχετικά με την κοινωνική συμπερίληψη τέτοιων ατόμων ($M = 2,86$), ενώ όσοι δεν έχουν σχέση εμφανίζουν ελαφρώς χαμηλότερο σκορ ($M = 2,78$).

Πίνακας 7: Περιγραφικά στατιστικά για τους παράγοντες ανάλογα με το εργασιακό περιβάλλον

Group Statistics						
	Συναναστροφ ή εργασιακό περιβάλλον		N	Mean	SD	Std. Error
	Nai	Όχι				Mean
Κρατική μέριμνα	Nai	Όχι	89	2,9766	0,33686	0,03571
			131	2,9936	0,31886	0,02786
Απόψεις και στάσεις περιβάλλοντος	Nai	Όχι	89	2,8620	0,30384	0,03221
			131	2,7888	0,31603	0,02761

Το αν τελικά επηρεάζει η επαφή στο εργασιακό περιβάλλον τις δύο εξαρτημένες μεταβλητές, αποδεικνύεται στον επόμενο πίνακα. Από τα δεδομένα προκύπτει πως δεν επηρεάζει η συναναστροφή σε εργασιακό περιβάλλον τις απόψεις σχετικά με την κρατική μέριμνα για άτομα με νοητική αναπηρία. Μάλιστα, οι διαφορές στις απόψεις ανάμεσα σε όσους συναναστρέφονται στο εργασιακό με περιβάλλον με τέτοια άτομα σε σχέση με την κρατική μέριμνα για άτομα με νοητική αναπηρία και σε όσους δεν συναναστρέφονται δεν είναι στατιστικά σημαντικές $t(218) = -0,380, p = 0,704 (p > 0,05)$.

Επίσης, αποδεικνύεται πως δεν υπάρχει σχέση ανάμεσα στη συναναστροφή στο εργασιακό περιβάλλον και τις απόψεις σχετικά με την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία. Αυτό γιατί δεν εμφανίζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε όσους συναναστρέφονται στο εργασιακό περιβάλλον με άτομα με νοητική αναπηρία και σε όσους δεν συναναστρέφονται σχετικά με τις απόψεις τους για την κοινωνική συμπερίληψη ατόμων με νοητική αναπηρία $t(218) = 1,714, p = 0,088 (p > 0,05)$.

Πίνακας 8: Αποτελέσματα *t-test* για παράγοντες και εργασιακό περιβάλλον

	Συναναστροφή εργασιακό περιβάλλον		T	Df
	Ναι	Όχι		
Κρατική μέριμνα	2,97 (0,33)	2,99 (0,31)	-0,380	218
Απόψεις και στάσεις περιβάλλοντος	2,86 (0,30)	2,78 (0,31)	1,714	218

Τελευταίος έλεγχος στο κομμάτι της επαγωγικής στατιστικής είναι η σχέση ανάμεσα στη γνώση της έννοιας της νοητικής αναπηρίας και των απόψεων σχετικά με τη νομοθεσία και την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία.

Από τον επόμενο πίνακα φαίνεται πως όσο γνωρίζουν την έννοια της νοητικής αναπηρίας εμφανίζουν μικρότερο σκορ στις απόψεις περί κρατικής μέριμνας ($M = 2,98$) ενώ όσοι δεν γνωρίζουν την έννοια εμφανίζουν ελαφρώς μεγαλύτερο ($M = 2,99$).

Αντίθετα, όσο γνωρίζουν τη συγκεκριμένη έννοια εμφανίζουν μεγαλύτερο σκορ στις απόψεις περί κοινωνικής συμπερίληψης των ατόμων με νοητική αναπηρία ($M = 2,82$), ενώ όσο δε γνωρίζουν εμφανίζουν μικρότερο ($M = 2,80$).

Πίνακας 9: Περιγραφικά στατιστικά για τους παράγοντες ανάλογα με τη γνώση για νοητική αναπηρία

Γνώση έννοιας νοητικής αναπηρίας		N	M.O	T.A.
Κρατική μέριμνα	Ναι	168	2,9841	0,30314
	Όχι	52	2,9952	0,39275
Απόψεις και στάσεις περιβάλλοντος	Ναι	168	2,8234	0,30751
	Όχι	52	2,8024	0,33086

Παρόλα αυτά και με βάση τον επόμενο πίνακα, δεν μπορεί να αποδειχθεί κάποια σχέση ανάμεσα στο αν κάποιος γνωρίζει την έννοια της νοητικής αναπηρίας και στις απόψεις περί κρατικής μέριμνας αλλά ούτε και στις απόψεις για την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία.

Αναλυτικότερα, δεν εμφανίζονται στατιστικά διαφορές ανάμεσα στις απόψεις σχετικά με την κρατική μέριμνα περί ατόμων με νοητική αναπηρία για όσους γνωρίζουν την έννοια της νοητικής αναπηρίας και για όσους δεν την γνωρίζουν $t(218) = -0,214, p = 0,831 (p > 0,05)$.

Επίσης, δεν εμφανίζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις απόψεις σχετικά με τη την κοινωνική συμπερίληψη για τα άτομα με νοητική αναπηρία όσων γνωρίζουν την έννοια της νοητικής αναπηρίας και όσων δεν την γνωρίζουν $t(218) = 0,424, p = 0,672 (p > 0,05)$.

Πίνακας 10: Αποτελέσματα t-test για παράγοντες και γνώση για νοητική αναπηρία

	Γνώση έννοιας νοητικής αναπηρίας		T	Df
	Ναι	Όχι		
Κρατική μέριμνα	2,98 (0,30)	2,99 (0,39)	0,214	218
Απόψεις και στάσεις περιβάλλοντος	2,82 (0,30)	2,80 (0,33)	0,424	218

2.3 Συμπεράσματα – Συζήτηση

2.3.1 Σχολιασμός αποτελεσμάτων, σύγκρισή τους με αποτελέσματα παρόμοιων ερευνών και συμπεράσματα

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των ανθρώπων που έχουν άμεση επαφή είτε στο οικογενειακό/φιλικό είτε στο επαγγελματικό περιβάλλον και οι απόψεις των ατόμων που δεν έχουν καμία συναναστροφή με άτομα με νοητική αναπηρία όσον αφορά στην κοινωνική τους συμπερίληψη και την κρατική μέριμνα.

Αρχικά, αξίζει να γίνει μια πρώτη περιγραφή των βασικών στοιχείων του δείγματος. Οι συμμετέχοντες διαμορφώνουν ένα δείγμα 220 ατόμων συνολικά εκ των οποίων οι 158 είναι γένους θηλυκού και οι 62 αρσενικού και για αυτόν το λόγο τα αποτελέσματα παρατίθενται με επιφύλαξη. Η πλειοψηφία κυμαίνεται σε ηλικίες από 25 μέχρι 30 ετών. Επιπροσθέτως, το 75% περίπου, του δείγματος δηλώνουν ελεύθεροι/ες όσον αφορά την οικογενειακή τους κατάσταση και παράλληλα το 50% περίπου του δείγματος έχουν πτυχίο ΑΕΙ/ΤΕΙ. Όσον αφορά την επαφή του δείγματος με άτομα με νοητική αναπηρία, το 80% δεν έχει επαφή με σχετικά άτομα στο οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον και επιπλέον, το 60% περίπου δεν έχει επαφή στο εργασιακό περιβάλλον. Ωστόσο, περισσότερο από το 75% του δείγματος γνωρίζει την έννοια της νοητικής αναπηρίας.

Στο σημείο αυτό, αρχίζει η διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων και ακολουθούν τα ευρήματα της έρευνας που σχετίζονται με αυτά.

Στο πρώτο ερευνητικό ερώτημα, εάν επηρεάζει το φύλο τις απόψεις κάποιου για την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία, από τη στατιστική ανάλυση προέκυψε πως υπάρχει μια διαφορά στις απόψεις του δείγματος, σχετικά με την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με αναπηρία, ανάμεσα στους άνδρες και στις

γυναίκες. Ωστόσο, οι διαφορές στις απόψεις αποδείχθηκαν στατιστικά μη σημαντικές. Το γεγονός αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα πως το φύλο δεν επηρεάζει την άποψη κάποιου σχετικά με την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία. Το συμπέρασμα αυτό είναι θετικό αφού δείχνει πως τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες έχουν την ίδια άποψη πάνω στο θέμα.

Παρόλα αυτά, στη βιβλιογραφία παρουσιάζονται έρευνες με αντίθετα ευρήματα. Στις έρευνες αυτές, παρουσιάζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις απόψεις των δύο φύλων σχετικά με την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητικές αναπηρίες. Πιο συγκεκριμένα, σε πρόσφατη έρευνα παρατηρήθηκε πως το ανδρικό φύλο σχετίζεται με περισσότερο θετικές απόψεις από ότι το γυναικείο (Zheng, Tian., Hao, Gu, Tao, Liang, ... & Hao, 2016).

Από την άλλη πλευρά, το ακριβώς αντίθετο αποδείχθηκε σε μια πιο πρόσφατη έρευνα στην Ιταλία βασισμένη σε ένα αξιολογικό δείγμα 474 ενήλικων ατόμων. Πιο συγκεκριμένα, στην έρευνα αυτή παρουσιάστηκε μια συσχέτιση προκαταλήψεων και φύλου, η οποία παρουσιάζει τους άντρες περισσότερο προκατειλημμένους σε θέματα κοινωνικής συμπερίληψης ατόμων με νοητική αναπηρία σε σχέση με τις γυναίκες, εκφράζοντας απόψεις που δεν είναι εμπειριστατωμένες ή βασισμένες σε εμπειρίες (Marcone, Caputo, Esposito & Senese, 2019).

Στο δεύτερο σκέλος του πρώτου ερευνητικού ερωτήματος, εάν επηρεάζει το φύλο τις απόψεις κάποιου για τη νομοθεσία ή την κρατική μέριμνα που σχετίζεται με τα άτομα με νοητική αναπηρία, όπως και στο προηγούμενο ερευνητικό ερώτημα, έτσι και στο ερώτημα αυτό εμφανίζονται διαφορές στις απόψεις για την παρουσία κρατικής μέριμνας για τα άτομα με νοητική αναπηρία αλλά οι διαφορές ανάμεσα στις απόψεις των δύο φύλων δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Το εύρημα αυτό, οδηγεί στο συμπέρασμα πως τόσο οι

άνδρες όσο και οι γυναίκες έχουν όμοιες απόψεις πάνω στα ζητήματα κρατικής μέριμνας σχετικά με τα άτομα που έχουν διαγνωσθεί με νοητική αναπηρία.

Παρόμοια ευρήματα έχουν παρατηρηθεί και σε άλλες έρευνες που έλαβαν μέρος είτε στο εξωτερικό είτε στην Ελλάδα. Για παράδειγμα, σε έρευνα του 2013 στην Ελλάδα αποδείχθηκε πως ούτε εκεί επηρέαζε το φύλο τις απόψεις κάποιου για τη νομοθεσία ή την κρατική μέριμνα που σχετίζεται με τα άτομα με νοητική αναπηρία. Ωστόσο, αξίζει να υπογραμμιστεί πως οι άνδρες φάνηκε να είναι αρκετά πιο θετικοί στις απόψεις τους από τις γυναίκες σε θέματα που έχουν να κάνουν με την πρόνοια του κράτους για την ομαλή επανένταξη των ατόμων με νοητική υστέρηση αλλά και τη χρηματοδότηση προγραμμάτων που στοχεύουν στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των πολιτών σε θέματα που αφορούν τα άτομα με νοητική αναπηρία (Αλέστα, Δήμα & Κατσογιάννη, 2013).

Από την άλλη πλευρά, σε μια πιο πρόσφατη έρευνα σε φοιτητές ιατρικής εμφανίστηκε μια διαφορετική τάση ανάμεσα στα δύο φύλα. Πιο συγκεκριμένα, το ανδρικό φύλο σχετίστηκε με πιο «σιωπηλές» απόψεις σχετικά με την κρατική μέριμνα για τα άτομα με νοητική αναπηρία (Darji , Hodgins, Randolph, McSherry, Hua, Gibbs... &Harvey, 2019).

Στη συνέχεια, στο δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, εάν επηρεάζει η άμεση συναναστροφή σε οικογενειακό/φιλικό πλαίσιο τις απόψεις κάποιου, όσον αφορά στην κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία, σύμφωνα με τα αποτελέσματα όντως εμφανίζονται διαφορές ανάμεσα στις απόψεις όσων έχουν επαφή με άτομα που έχουν διαγνωσθεί με νοητική αναπηρία όσων αφορά την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων αυτών και σε όσων δεν έχουν επαφή. Παρόλα αυτά, οι διαφορές δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Το γεγονός ότι οι διαφορές δεν είναι στατιστικά σημαντικές, φανερώνει πως τόσο όσοι συναναστρέφονται με άτομα με νοητική αναπηρία στο

οικογενειακό ή φιλικό τους περιβάλλον, όσο και όσοι δεν συναναστρέφονται, έχουν τις ίδιες απόψεις για την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με αναπηρία.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το γεγονός ότι δεν επηρεάζει το αν κάποιος έχει ή δεν έχει στην οικογένειά του ή στο κοινωνικό του δίκτυο ένα άτομο με νοητική αναπηρία την άποψή του για την κοινωνική συμπερίληψη τέτοιων ατόμων αλλά και για τη νομοθεσία, είναι κάθε άλλο παρά ενθαρρυντικό και σημαίνει πως ο γενικός πληθυσμός πλέον είναι ευαισθητοποιημένος και ενήμερος. Αντίθετα, σε παλιότερα ευρήματα είχε αποδειχθεί πως μέλη μέσα από την οικογένεια του ατόμου που διαγνώστηκε με νοητική αναπηρία είναι περισσότερο ευαισθητοποιημένα (Johnson & Walmsley, 2010).

Επιπρόσθετα, σε παρόμοια ευρήματα καταλήγουν οι Seligman & Darling (2007), οι οποίοι υπογραμμίζουν πως ειδικά οι γονείς ατόμων με νοητική αναπηρία εμφανίζουν ανάπτυξη εκτεταμένων γνώσεων όσον αφορά τη νοητική αναπηρία και διαφορετικές στάσεις απέναντι σε άτομα με νοητική αναπηρία. Συνεπώς, φαίνεται πως και στο έργο των συγγραφέων η επαφή σε οικογενειακό περιβάλλον επηρεάζει τις απόψεις κάποιου για την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία.

Επιπλέον, σε άλλη έρευνα, πιο πρόσφατη, τίθεται το θέμα της άτυπης υποστήριξης από οικογένεια και φίλους. Η υποστήριξη αυτή, όπως στην έρευνα αναφέρεται είναι ιδιαίτερα σημαντική αλλά όχι τόσο γνωστή (Cohen et al., 2014). Παρόλα αυτά, στην παρούσα έρευνα φαίνεται πως η υποστήριξη δε σχετίζεται άμεσα με την οικογένεια αλλά και με άτομα που δεν έχουν στην οικογένειά τους άτομο με νοητική αναπηρία.

Στο δεύτερο σκέλος του δεύτερου ερευνητικού ερωτήματος, εάν επηρεάζει η άμεση συναναστροφή σε οικογενειακό/φιλικό πλαίσιο τις απόψεις κάποιου όσον αφορά στη νομοθεσία ή την κρατική μέριμνα που σχετίζεται με τα άτομα με νοητική αναπηρία, προκύπτει το ίδιο συμπέρασμα με το προηγούμενο ερευνητικό ερώτημα και για τη σχέση

συναναστροφής (ή μη) με άτομα με νοητική αναπηρία και απόψεων σχετικά με τη νομοθεσία για άτομα με νοητική αναπηρία. Πιο αναλυτικά, όντως εμφανίζονται διαφορές ανάμεσα στις απόψεις των συμμετεχόντων για το συγκεκριμένο θέμα αλλά δεν είναι στατιστικά σημαντικές.

Συμπεραίνεται λοιπόν, πως είτε κάποιος έχει επαφή στο οικογενειακό ή φιλικό του περιβάλλον με κάποιο άτομο με νοητική αναπηρία, είτε όχι, έχει όμοιες απόψεις σχετικά με την κρατική μέριμνα για τα άτομα αυτά.

Αξίζει να σημειωθεί πως το θέμα της κρατικής μέριμνας έχει απασχολήσει και άλλους ερευνητές, στα έργα των οποίων τα αποτελέσματα σχετικά με τη μέριμνα του κράτους για τα άτομα με νοητική αναπηρία δεν ήταν ικανοποιητικά. Πιο αναλυτικά, βρέθηκε πως όντως στην Ελλάδα οι απόψεις για την κρατική μέριμνα τείνουν να είναι αρνητικές αλλά οι αρνητικότερες σχετίζονται με άτομα που έχουν άμεση συναναστροφή σε οικογενειακό/φιλικό πλαίσιο με άτομα με νοητική αναπηρία (Τριδήμα, 2007). Αυτό σημαίνει πως η παρούσα έρευνα έρχεται σε αντίθεση με την προηγούμενη αφού στην περίπτωση της πρώτης, δε φαίνεται να επηρεάζει η άμεση συναναστροφή σε οικογενειακό/φιλικό πλαίσιο τις απόψεις κάποιου όσον αφορά στη νομοθεσία ή την κρατική μέριμνα που σχετίζεται με τα άτομα με νοητική αναπηρία.

Στο τρίτο ερευνητικό ερώτημα, εάν επηρεάζει η άμεση συναναστροφή σε επαγγελματικό πλαίσιο τις απόψεις κάποιου όσον αφορά στην κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία, το συμπέρασμα που προέκυψε από την έρευνα είναι πως όντως υπάρχουν διαφορές στις απόψεις όσων έχουν άμεση συναναστροφή με άτομα με νοητική αναπηρία στο εργασιακό τους περιβάλλον και όσων δεν έχουν. Ωστόσο, αυτές οι διαφορές δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Το γεγονός αυτό, φανερώνει πως τόσο όσοι συναναστρέφονται με άτομα με νοητική αναπηρία στο εργασιακό τους περιβάλλον όσο

και όσοι δεν συναναστρέφονται έχουν όμοιες απόψεις για την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία.

Το αντίθετο αποτέλεσμα αποδείχθηκε σε μια αντίστοιχη έρευνα που έλαβε χώρα το 2010 στην Ελβετία. Πιο αναλυτικά, αποδείχθηκε πως άτομα που συναναστρέφονται σε επαγγελματικό πλαίσιο με άτομα με νοητική αναπηρία τείνουν να έχουν θετικότερες απόψεις για την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων αυτών από όσους δεν συναναστρέφονται και γενικότερα η ένταση της συναναστροφής συνδέθηκε με θετικότερες απόψεις (Keller&Siegrist, 2010).

Μια ακόμα πιο πρόσφατη έρευνα, κινείται στα πλαίσια της προηγούμενης και παρουσιάζει ξανά το γεγονός της σύνδεσης της συναναστροφής σε επαγγελματικό πλαίσιο με άτομα με νοητική αναπηρία με πιο θετικές απόψεις για την κοινωνική συμπερίληψη αυτών. Μάλιστα, αποδείχθηκε πως άτομα περισσότερο αποδοτικά σχετίζονται με περισσότερο θετικές απόψεις για την κοινωνική συμπερίληψη ατόμων με νοητική αναπηρία (Beatty, Baldridge, Boehm, Kulkarni, & Colella,., 2019).

Επιπρόσθετα στο δεύτερο σκέλος του τρίτου ερευνητικού ερωτήματος, εάν επηρεάζει η άμεση συναναστροφή σε επαγγελματικό πλαίσιο τις απόψεις κάποιου όσον αφορά στη νομοθεσία ή την κρατική μέριμνα που σχετίζεται με τα άτομα με νοητική αναπηρία, εμφανίζονται διαφορές στις απόψεις όσων συναναστρέφονται στον επαγγελματικό τους χώρο με άτομα με νοητική αναπηρία και όσων δεν συναναστρέφονται, σχετικά με τη νομοθεσία για τα άτομα με νοητική αναπηρία. Παρόλα αυτά, όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις οι διαφορές αυτές δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Κάτι τέτοιο οδηγεί στο συμπέρασμα πως ακόμα και αν δεν συναναστρέφεται με άτομα με νοητική αναπηρία στο εργασιακό του περιβάλλον, έχει όμοιες απόψεις

σχετικά με την κρατική μέριμνα για τα άτομα με νοητική αναπηρία με κάποιον που έχει επαφή στο εργασιακό του περιβάλλον με άτομα με νοητική αναπηρία.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει μια προγενέστερη έρευνα που έγινε το 2011 με ποιοτικά όμως χαρακτηριστικά και κύριο μέσο συλλογής δεδομένων τη δομημένη συνέντευξη. Στη εν λόγω έρευνα αποδείχθηκε πως η συναναστροφή σε εργασιακό περιβάλλον επηρεάζει τις απόψεις των συμμετεχόντων όσον αφορά στη νομοθεσία ή την κρατική μέριμνα που σχετίζεται με τα άτομα με νοητική αναπηρία. Πιο συγκεκριμένα, αποδείχθηκε πως άτομα που συναναστρέφονται στο εργασιακό τους περιβάλλον με άτομα με νοητική αναπηρία έχουν αρνητικότερες απόψεις για την κρατική μέριμνα των ατόμων με νοητική αναπηρία σε σχέση με όσους δεν συναναστρέφονται (Πεσκετζή, 2011).

Στο τέταρτο ερευνητικό ερώτημα, εάν επηρεάζουν οι γνώσεις κάποιου για την έννοια της νοητικής αναπηρίας τις απόψεις του για την κρατική μέριμνα που σχετίζεται με τα άτομα με νοητική αναπηρία τα ευρήματα ταυτίζονται με αυτά των προηγούμενων ερευνητικών ερωτημάτων, γεγονός που σημαίνει πως όντως υπάρχουν διαφορές σε όσους γνωρίζουν την έννοια της νοητικής αναπηρίας και σε όσους δε γνωρίζουν σχετικά με τις απόψεις τους για την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία. Το γεγονός αυτό σημαίνει πως είτε κάποιος γνωρίζει την έννοια της νοητικής αναπηρίας είτε όχι, έχει τις ίδιες απόψεις σχετικά με τη νομοθεσία για τα άτομα με νοητική αναπηρία.

Στην αντίπερα όχθη βρίσκεται η τελευταία έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σχετικά με την στρατηγική ενσωμάτωσης ατόμων με αναπηρία στην κοινωνία στην οποία αναφέρεται πως γίνεται μια συστηματική προσπάθεια ενημέρωσης του κοινού για τα δικαιώματα ατόμων με νοητική αναπηρία. Η ενημέρωση αποσκοπεί στην ευαισθητοποίηση του κοινού σε θέματα κρατικής μέριμνας για άτομα με νοητική αναπηρία, αφού οι πολίτες δεν είναι γνώστες της σωστής σημασίας της νοητικής

αναπηρίας και κατ' επέκταση έχουν λανθασμένες απόψεις σχετικά με την κρατική μέριμνα για τα άτομα με νοητική αναπηρία (European Commission, 2017). Αυτό, δηλαδή, δείχνει πως όντως οι γνώσεις κάποιου σχετικά με την έννοια της νοητικής αναπηρίας επηρεάζουν τις απόψεις του για την κρατική μέριμνα που σχετίζεται με τα άτομα με νοητική αναπηρία.

Σε παρόμοια ευρήματα φτάνει και μια ακόμα έρευνα, στην οποία δημιουργήθηκε μια ομάδα ατόμων η οποία μελέτησε ειδικά πολυμεσικά υλικά για να αναπτύξει γνώσεις πάνω στην έννοια της νοητικής αναπηρίας. Αποδείχθηκε στην πορεία, λοιπόν, πως οι απόψεις για την κρατική μέριμνα που αρχικά βρίσκονταν σε μέτρια επίπεδα, έπειτα από την προβολή του πολυμεσικού υλικού οι απόψεις έτειναν προς την αρνητική πλευρά. Μάλιστα, αναφέρεται πως κάτι τέτοιο συνέβη εξαιτίας της γνώσης που έλαβαν οι συμμετέχοντες και τελικά έκριναν περισσότερο ανεπαρκή από πριν την κρατική μέριμνα για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση (Lu, Webber, Romero & Chirino, 2018).

Στο δεύτερο σκέλος του τέταρτου και τελευταίου ερευνητικού ερωτήματος, εάν σχετίζονται οι γνώσεις κάποιου για την έννοια της νοητικής αναπηρίας με τις απόψεις του για την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία, η απάντηση δε διαφέρει με αυτές των προηγούμενων αφού και εδώ εμφανίζονται διαφορές ανάμεσα σε όσους γνωρίζουν την έννοια της νοητικής αναπηρίας σχετικά με την κοινωνική συμπερίληψη ατόμων με νοητική αναπηρία και σε όσους δεν τη γνωρίζουν. Και πάλι, όμως, οι διαφορές δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει πως ανεξάρτητα από το αν κάποιος γνωρίζει την έννοια της νοητικής καθυστέρησης, έχει όμοιες απόψεις σε θέματα που σχετίζονται με την κοινωνική συμπερίληψη ατόμων με νοητική αναπηρία.

Το συμπέρασμα της παρούσας εργασίας αποκτάει ενδιαφέρον αν συγκριθεί με μια ακόμα που έλαβε χώρα στην Αμερική το 2011. Η έρευνα, λοιπόν, αυτή είχε αποδείξει πως

οι γνώσεις κάποιου σχετικά με την έννοια της νοητικής αναπηρίας επηρεάζουν τις απόψεις του για την κοινωνική συμπερίληψή των ατόμων με νοητική αναπηρία. Πιο αναλυτικά, στην έρευνα είχε αποδειχθεί πως η ύπαρξη γνώσης σχετικά με την έννοια σχετίζεται με θετικότερες απόψεις σχετικά με την κοινωνική συμπερίληψή των ατόμων με νοητική αναπηρία (Mcmanus, Feyes & Saucier, 2011).

Το συμπέρασμα αυτό αντιτίθεται με το συμπέρασμα της παρούσας έρευνας από τη μία, αλλά από την άλλη, το συμπέρασμα της παρούσας έρευνας είναι ενθαρρυντικό αφού δείχνει πως δε χρειάζεται κάποιος να έχει απαραίτητα γνώσεις πάνω στην έννοια της νοητικής αναπηρίας για να έχει θετική άποψη για την κοινωνική συμπερίληψή των ατόμων με νοητική αναπηρία.

Στην αρνητική χροιά της γνώσης και της σύνδεσης της με την κοινωνική συμπερίληψη ατόμων με νοητική αναπηρία στράφηκε μια ακόμα έρευνα. Αναλυτικότερα, τα ευρήματα της έρευνας που αντιτίθενται σε αυτά της παρούσας, σύνδεσαν τις ελλείψεις γνώσεις πάνω στην έννοια της νοητικής αναπηρίας με αρνητικές απόψεις για την κοινωνική συμπερίληψη ατόμων με νοητική αναπηρία. Να σημειωθεί ότι το δείγμα αποτελούνταν από ιατρικό προσωπικό (Strnadová, 2019).

Κατά γενική ομολογία, λοιπόν, τα συμπεράσματα της παρούσας εργασίας καταλήγουν στο γεγονός πως συγκεκριμένοι παράγοντες (φύλο, επαφή σε φιλικό ή οικογενειακό επίπεδο με άτομα με νοητική αναπηρία κτλ.) δεν επηρεάζουν τις απόψεις σχετικά με την κρατική μέριμνα των ατόμων με νοητική αναπηρία αλλά και σχετικά με την κοινωνική συμπερίληψη αυτών των ατόμων. Παρόλα αυτά, υπάρχουν και άλλες έρευνες που αντιτίθενται στα συμπεράσματα αυτά – γεγονός που αποτελεί έναν ακόμα λόγο να δρομολογηθούν περισσότερες έρευνες πάνω στο θέμα, τόσο στα πλαίσια της χώρας μας όσο και στα πλαίσια χωρών εκτός των συνόρων της.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά στον παράγοντα «φύλο», μέσω της παρούσας έρευνας συμπεραίνουμε πως υπάρχουν πολύ μικρές διαφορές ανάμεσα στους άνδρες και στις γυναίκες και προς την κοινωνική συμπερίληψη και προς τις απόψεις τους για την κρατική μέριμνα ως προς τα άτομα με νοητική αναπηρία. Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ιδιαίτερα θετικό, αν λάβουμε υπόψη πως δεν υπάρχει εμφανής απόκλιση στις απόψεις τους και ίσως αυτό θα μπορούσε να σημαίνει εξίσου ευαισθητοποίηση στα δύο φύλα αλλά και επίγνωση της κατάστασης όσον αφορά στα άτομα με νοητική αναπηρία. Τα αποτελέσματα της έρευνας τα οποία σχετίζονται με την κοινωνική συμπερίληψη και την κρατική μέριμνα για τα άτομα αυτά κυμαίνονται σε μέτρια επίπεδα και το γεγονός αυτό ίσως παραπέμπει σε απόψεις που από τη μία πλευρά δε δείχνουν ιδιαίτερη ικανοποίηση με την υπάρχουσα κατάσταση και από την άλλη πλευρά ίσως να δείχνει και άγνοια της κατάστασης.

Ωστόσο, λόγω της ιδιαίτερα μεγάλης διαφοράς στο δείγμα ανάμεσα στους άνδρες και στις γυναίκες, τα αποτελέσματα παρατίθενται με επιφύλαξη. Τέλος, είναι βασικό να σημειωθεί πως λόγω της σημαντικότητας του θέματος που αφορά στην κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων αυτών καθώς και στην κρατική μέριμνα, πρέπει να υπάρχει ενημέρωση, οι άνθρωποι να είναι ευαισθητοποιημένοι και ανοιχτοί σε κάθε άνθρωπο, χωρίς να καταπατούν τα δικαιώματά τους και δείχνοντας απόλυτο σεβασμό προς το πρόσωπό τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η κάθε κοινωνία θα λειτουργεί ομαλά, με την προϋπόθεση της αρωγής από το κράτος, καθώς παίζει σημαντικό ρόλο στις ζωές τους λόγω των παροχών του.

Στη συνέχεια, όσον αφορά στη συναναστροφή ή μη σε επαγγελματικό, φιλικό/οικογενειακό περιβάλλον με άτομα με νοητική αναπηρία και στις απόψεις τους ως προς την κοινωνική συμπερίληψη και την κρατική μέριμνα παρατηρείται πως κυμαίνονται και

αυτές σε μέτρια επίπεδα. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα θετικό, λαμβάνοντας υπόψη πως και τα άτομα που ασχολούνται άμεσα με ανθρώπους με νοητική αναπηρία και τα άτομα που δεν έχουν καμία επαφή μαζί τους είναι εξίσου δεκτικά και πρόθυμα προς την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία. Κάθε άνθρωπος έχει την ανάγκη να γίνεται αποδεκτός από την κοινωνία και από κάθε είδους κοινωνική ομάδα. Τα αποτελέσματα της έρευνας φέρουν στην επιφάνεια απόψεις από άτομα ευαισθητοποιημένα και το γεγονός αυτό σίγουρα συμβάλλει στο καλύτερο για την κοινωνία τους τόσο για τους ίδιους όσο και για τα άτομα με νοητική αναπηρία σε ένα ζήτημα τόσο λεπτό και ιδιαίτερα σημαντικό όπως αυτό της κοινωνικής συμπερίληψης. Επιπλέον, η μικρή διαφορά στις απόψεις τους όσον αφορά στον θέμα της κρατικής μέριμνας δείχνει πως και τα άτομα που δεν συναναστρέφονται με ανθρώπους με νοητική αναπηρία είτε σε επαγγελματικό είτε σε φιλικό/ οικογενειακό περιβάλλον είναι σε γενικές γραμμές εξίσου ενημερωμένα για την υπάρχουσα κατάσταση στο κράτος και στον τόπο τους. Από την άλλη πλευρά, δε σημαίνει πως οι απόψεις τους δείχνουν άτομα απόλυτα ευχαριστημένα από την κρατική μέριμνα διότι μπορεί να υπάρχουν αρκετές παροχές για τα άτομα με νοητική αναπηρία αλλά υφίστανται και κενά, οπότε θα ήταν απαραίτητο να ληφθούν περαιτέρω μέτρα σχετικά με την ποιότητα της ζωής των ατόμων αυτών.

2.3.2 Περιορισμοί της έρευνας

Κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας παρουσιάστηκαν ορισμένες δυσκολίες, οι οποίες αφορούν ως επί το πλείστον το ερευνητικό μέρος της. Αρχικά, ένας βασικός περιορισμός είναι το μέγεθος του δείγματος, καθώς ο συγκεκριμένος αριθμός συμμετεχόντων δεν μπορεί να εξασφαλίσει την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και να γίνει γενίκευση των αποτελεσμάτων. Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα παρατίθενται

με επιφύλαξη καθώς ο αριθμός των γυναικών και ανδρών δεν είναι ίσος και το γεγονός αυτό ίσως και να δικαιολογεί και τις διαφορές στο φύλο οι οποίες ήταν μη στατιστικώς σημαντικές, καθώς και η ανισότητα στο δείγμα όσον αφορά στη συναναστροφή ή μη σε επαγγελματικό και φιλικό/ οικογενειακό περιβάλλον.

2.3.3 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Ξεκινώντας από το γεγονός πως τα επίπεδα των αντιλήψεων των συμμετεχόντων τόσο σχετικά με την κρατική μέριμνα όσο και σχετικά με την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία κινούνται σε μέτρια επίπεδα, προτείνεται η ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με τέτοιες ομάδες πληθυσμών. Θα πρέπει να δημιουργηθούν καμπάνιες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης για να δώσουν στο ευρύ κοινό μια ιδέα για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τέτοια άτομα στην καθημερινότητά τους καθώς και τις στερήσεις με τις οποίες έρχονται αντιμέτωπα.

Όσον αφορά καθαρά την ανάπτυξη της συγκεκριμένης έρευνας, μια ενδιαφέρουσα πρόταση θα ήταν να επιλεγούν ομάδες από διαφορετικές χώρες, ίσως και γειτονικές, και να γίνει σύγκριση των απόψεων ατόμων προερχόμενων από διαφορετικές χώρες. Έτσι, θα μπορούσε να αποδειχθεί αν υπάρχουν διαφορές στις αντιλήψεις στα άτομα από χώρα σε χώρα.

Επίσης, μια πιο εύκολα υλοποιήσιμη πρόταση θα ήταν να επιλεγθούν άτομα στο δείγμα από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας για να αποτελέσουν ένα δείγμα από συμμετέχοντες από όλη την έκτασή της και όχι μόνο από συγκεκριμένες περιοχές. Ακόμη, θα μπορούσε να γίνει μια επιλογή από άτομα προερχόμενα από κεντρικές πόλεις και από άτομα προερχόμενα από την επαρχία. Έτσι, θα μπορούσε να γίνει μια σύγκριση των αντιλήψεων ανάμεσα σε άτομα που ζουν σε πόλεις και άτομα που ζουν σε επαρχία.

Τέλος, μια ακόμα πρόταση θα ήταν να εισαχθούν επιπλέον παράγοντες πέρα από τους δύο που περιλαμβάνει η εν λόγω έρευνα. Παράγοντες όπως οι αντιλήψεις πάνω στην θεραπευτική προσέγγιση τέτοιων ατόμων ή οι αντιλήψεις σχετικά με την πρόγνωση των ατόμων με νοητική αναπηρία θα φωτίσουν και άλλα σημεία που αυτή η έρευνα δεν φώτισε και θα οδηγήσουν σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα τους επόμενους ερευνητές.

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αλέστα, Ε. Μ., Δήμα, Φ. Κατσογιάννη, Α. (2013). Αντιλήψεις και στάσεις των ατόμων που εργάζονται σε εμπορικά καταστήματα του δήμου Χαλανδρίου απέναντι σε άτομα με (δια)νοητική καθυστέρηση και συνοδές διαταραχές. Διερεύνηση και των γνώσεων του πληθυσμού σε ό,τι αφορά τα συγκεκριμένα άτομα, *Πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ ΚΡΗΤΗΣ, Ηράκλειο, Ελλάδα*
- Δαρβίρη, Χ. (2009). Μεθοδολογία έρευνας στο χώρο της υγείας. *Αθήνα ΠΧΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ*
- Κανατάς, Γ. (2005). Η Οικονομική, Λειτουργική και Κοινωνική Διάσταση της Ευρωπαϊκής Πολιτικής για τα άτομα με Ειδικές Ανάγκες. *Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη.*
- Κουρκούτα, Λ.,(2009). Αναπηρία: Ζωή χωρίς διακρίσεις. *Πτυχιακή Εργασία.*
- Παπαστάθης, Ι. (2007). Προστασία Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες. *Διδακτορική Διατριβή.*
- Πεσκετζή, Ε. (2011). Ζητήματα κοινωνικού αποκλεισμού ατόμων με νοητική αναπηρία, εκπαιδευτικές προκλήσεις και προοπτικές. *Μεταπτυχιακή διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα.*
<http://ikee.lib.auth.gr/record/128861/files/GRI-2012-8340.PDF>
- Νάσκου- Περράκη- Μ. Γάκη. (2004). Η νομοθεσία για τα άτομα με αναπηρίες. *Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα. Κομοτηνή.*
- Σούλης Σπυρίδων (2006). Παιδιά και έφηβοι με υψηλή λειτουργικότητα και η εκπαίδευσή τους. *Αθήνα: Τυπωθήτω. Γιώργος Δαρδανός.*
- Σούλης, Σ. Γ., Φωτιάδου, Ε., & Χριστοδούλου, Π. (2016). Εγχειρίδιο εκπαιδευτή ενηλίκων.

Στασινός, Δ. (2013). Η ειδική εκπαίδευση 2020. Για μια συμπεριληπτική ή ολική εκπαίδευση στο νέο- ψηφιακό σχολείο με ψηφιακούς πρωταθλητές. *Αθήνα: Παπαζήση.*

Τριδήμα, Μ. (2007). Έρευνα σε Υπηρεσίες και Φορείς Διαμόρφωσης και Εφαρμογής Κοινωνικής Πολιτικής στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία – Αποτελέσματα. *Ινστιτούτο Κοινωνικής Προστασίας και Αλληλεγγύης, Αθήνα.*

Χαλκιά Ελένη (2017). Η φροντίδα των ατόμων με αναπηρίες μέσα από τις δομές της τοπικής αυτοδιοίκησης. *Διπλωματική Εργασία.*

Ξένη Βιβλιογραφία

- Aliaga, M., & Gunderson, B. (2002). *Interactive statistics*. Virginia. *America: Pearson Education*.
- Almeida, T. D., Santos, P. M., Angelo, G. L., Teixeira, S. A., & Oliveira, A. C. (2016). Assistance to people with mental disabilities: a discussion from the social integration. *Revista Odonto Ciência, 31*(2), 95-100.
- Beadle-Brown, J., Bigby, C., & Bould, E. (2015). Observing practice leadership in intellectual and developmental disability services. *Journal of Intellectual Disability Research, 59*(12), 1081-1093.
- Beatty, J. E., Baldrige, D. C., Boehm, S. A., Kulkarni, M., & Colella, A. J. (2019). On the treatment of persons with disabilities in organizations: A review and research agenda. *Human Resource Management*.
- Belibova, S. (2016). Social integration of children with intellectual disabilities from poor rural families of the republic of moldova. *Journal of Research in Special Educational Needs, 16*, 989-993. doi:10.1111/1471-3802.12243
- Bigby, C. (2012). Social inclusion and people with intellectual disability and challenging behaviour: A systematic review. *Journal of Intellectual and Developmental Disability, 37*(4), 360-374. doi:10.3109/13668250.2012.721878
- Clement, T., & Bigby, C. (2010). Group homes for people with intellectual disabilities: Encouraging inclusion and participation. *Jessica Kingsley Publishers*.

- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *psychometrika*, 16(3), 297-334.
- Darji, P., Hodgins, G., Randolph, M., McSherry, M., Hua, H., Gibbs, E., ...& Harvey, P. (2019). 42. Attitudes Among Medical Students Towards Persons With Disabilities. *Journal of Adolescent Health*, 64(2), S23-S24.
- European Commission.(2017). *Progress Report on the implementation of the European Disability Strategy (2010 - 2020)* (29).<https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=16995&langId=en>
- Forrester-Jones, R., Carpenter, J., Coolen-Schrijner, P., Cambridge, P., Tate, A., Beecham, J., ...& Wooff, D. (2006). The social networks of people with intellectual disability living in the community 12 years after resettlement from long-stay hospitals. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 19(4), 285-295.
- Friedman, C., & Rizzolo, M. C. (2018).Friendship, quality of life, and people with intellectual and developmental disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 30(1), 39-54. doi:10.1007/s10882-017-9576-7
- Frielink, N., Schuengel, C., & Embregts, P. J. C. M. (2018). Autonomy support, need satisfaction, and motivation for support among adults with intellectual disability: Testing a self-determination theory model. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 123(1), 33-49. doi:10.1352/1944-7558-123.1.33
- Granerud, A. (2008). Social integration for people with mental health problems: Experiences, perspectives and practical changes. *Doctoral dissertation, Nordic School of Public Health NHV Göteborg, Sweden*

- Griffin, M., & Papay, C. K. (2017). Supporting Students With Intellectual and Developmental Disabilities to Attend College. *TEACHING Exceptional Children*, 49(6), 411-419
- Javeau, C. (2000). Το εγχειρίδιο του καλού ερευνητή. *Η έρευνα με ερωτηματολόγιο*.
- Johnson, K., & Walmsley, J. (2010). People with intellectual disabilities: Towards a good life?. *Policy Press*.
- Katz, G., & Lazcano-Ponce, E. (2008). Intellectual disability: Definition, etiological factors, classification, diagnosis, treatment and prognosis. *Salud Publica De Mexico*, 50(SUPPL. 2) doi:10.1590/S0036-36342008000800005.
- Keller, C., & Siegrist, M. (2010). Psychological resources and attitudes toward people with physical disabilities. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(2), 389-401.
- Kef, S., & Bos, H. (2006). Is love blind? Sexual behavior and psychological adjustment of adolescents with blindness. *Sexuality and Disability*, 24(2), 89-100.
- Lippold, T., & Burns, J. (2009). Social support and intellectual disabilities: A comparison between social networks of adults with intellectual disability and those with physical disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53(5), 463-473.
- Lu, J., Webber, W. B., Romero, D., & Chirino, C. (2018). Changing Attitudes Toward People With Disabilities Using Public Media: An Experimental Study. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 61(3), 175-186.
- Marcone, R., Caputo, A., Esposito, S., & Senese, V. P. (2019). Prejudices towards people with intellectual disabilities: reliability and validity of the Italian Modern and Classical Prejudices Scale. *Journal of Intellectual Disability Research*.

- McManus, J. L., Feyes, K. J., & Saucier, D. A. (2011). Contact and knowledge as predictors of attitudes toward individuals with intellectual disabilities. *Journal of Social and Personal Relationships, 28*(5), 579-590.
- McVilly, K. R., Stancliffe, R. J., Parmenter, T. R., & Burton-Smith, R. M. (2006). 'I Get by with a Little Help from my Friends': Adults with Intellectual Disability Discuss Loneliness 1. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 19*(2), 191-203.
- Migerode, F., Maes, B., Buysse, A., & Brondeel, R. (2012). Quality of life in adolescents with a disability and their parents: The mediating role of social support and resilience. *Journal of Developmental and Physical Disabilities, 24*(5), 487-503
- Mittler, P. (2015). The UN convention on the rights of persons with disabilities: Implementing a paradigm shift. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities, 12*(2), 79-89. doi:10.1111/jppi.12118
- Murphy, N. (2005). Sexuality in children and adolescents with disabilities. *Developmental medicine and child neurology, 47*(9): 640-4.
- Paterson, L., McKenzie, K., & Lindsay, B. (2012). Stigma, social comparison and self-esteem in adults with an intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 25*(2), 166-176
- Seligman, M., & Darling, R. B. (2017). *Ordinary families, special children: A systems approach to childhood disability*. (3^η Εκδ.). New York: The Guilford Publications.

- Schalock, R. L., Luckasson, R. A., & Shogren, K. A. (2007). The renaming of mental retardation: Understanding the change to the term intellectual disability. *Intellectual and developmental disabilities, 45*(2), 116-124
- Schalock, R. L., Luckasson, R., Tasse Marc J., & Verdugo, M. A. (2018). A holistic theoretical approach to intellectual disability: Going beyond the four current perspectives. *Intellectual and Developmental Disabilities, 56*(2), 79-89.
doi:10.1352/1934-9556-56.2.79
- Selanikyo, E., Yalon-Chamovitz, S., & Weintraub, N. (2017). Enhancing classroom participation of students with intellectual and developmental disabilities. *Canadian Journal of Occupational Therapy, 84*(2), 76-86. doi:10.1177/0008417416661346
- Simplican, S. C., Leader, G., Kosciulek, J., & Leahy, M. (2015). Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. *Research in Developmental Disabilities, 38*, 18-29. doi:10.1016/j.ridd.2014.10.008
- Strnadová, I., Bernoldová, J., Adamčíková, Z., & Klusáček, J. (2019). Medical personnel's knowledge, attitudes, and experiences with regard to mothers with intellectual disability in the Czech Republic. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 44*(1), 81-91.
- Wenz-Gross, M., & Siperstein, G. N. (2018). Division on autism and developmental disabilities the social world of preadolescents with mental retardation: Social support, family environment and adjustment. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities.*

- Werner, S. (2012). Individuals with intellectual disabilities: a review of the literature on decision-making since the Convention on the Rights of People with Disabilities (CRPD). *Public Health Reviews*, 34(2), 14
- Widmer, E. D., Kempf-Constantin, N., Robert-Tissot, C., Lanzi, F., & Carminati, G. G. (2008). How central and connected am I in my family?: Family-based social capital of individuals with intellectual disability. *Research in developmental disabilities*, 29(2), 176-187.
- Wong, Y. L. I., Matejkowski, J., & Lee, S. (2011). Social integration of people with serious mental illness: Network transactions and satisfaction. *Journal of Behavioral Health Services and Research*, 38(1), 51-67. doi:10.1007/s11414-009-9203-1
- Zakrajsek, A. G., Hammel, J., & Scazzero, J. A. (2014). Supporting people with intellectual and developmental disabilities to participate in their communities through support staff pilot intervention. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 27(2), 154-162.
- Zheng, Q., Tian, Q., Hao, C., Gu, J., Tao, J., Liang, Z., ...& Hao, Y. (2016). Comparison of attitudes toward disability and people with disability among caregivers, the public, and people with disability: findings from a cross-sectional survey. *BMC public health*, 16(1), 1024.

Παράρτημα

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Αγαπητές/ οί κ.κ.,

Ονομάζομαι Γκόλφου Χάιδω και είμαι φοιτήτρια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Ειδική Αγωγή, Εκπαίδευση και Αποκατάσταση» του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Στα πλαίσια της διπλωματικής μου εργασίας διεξάγω μια έρευνα που απευθύνεται σε άτομα που έχουν στο οικογενειακό/φιλικό ή εργασιακό τους περιβάλλον ενήλικες ή παιδιά που έχουν διαγνωσθεί με νοητική αναπηρία καθώς και σε άτομα τα οποία δεν έχουν κάποια επαφή μαζί τους και έχει σχεδιαστεί για τη διερεύνηση των απόψεων αυτών των δύο ομάδων όσον αφορά στην κοινωνική ένταξη των ατόμων με νοητική καθυστέρηση/αναπηρία. Παρακαλείσθε να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις με ειλικρίνεια, ακολουθώντας τις οδηγίες. Δεν υπάρχουν σωστές ή λανθασμένες απαντήσεις. Όλες οι απαντήσεις είναι αποδεκτές. Η συμμετοχή σας είναι οικειοθελής, ανώνυμη και τα στοιχεία που συλλέγονται είναι εμπιστευτικά και θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων

για τη συνεργασία σας και τον πολύτιμο χρόνο που αφιερώσατε.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Φύλο: Άνδρας Γυναίκα

Ηλικία:

Οικογενειακή κατάσταση:

Ελεύθερος/η Παντρεμένος/η Διαζευγμένος/η άλλο

Μορφωτικό Επίπεδο

Προσδιορίστε:.....

Υπάρχει κάποιο πρόσωπο στο οικογενειακό ή φιλικό σας που έχει διαγνωστεί με νοητική αναπηρία; Ναι Όχι

Ασχολείστε στο εργασιακό σας περιβάλλον με άτομα που έχουν διαγνωσθεί με νοητική αναπηρία; Ναι Όχι

Γνωρίζετε τι είναι η νοητική αναπηρία;

Ναι Όχι

Αν ναι, πείτε μας τι είναι κατά την γνώμη σας ή περιγράψτε κάποια χαρακτηριστικά.

.....
.....
.....

Οδηγίες: Παρακαλώ σημειώστε σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με καθεμία από τις παρακάτω δηλώσεις. Αν συμφωνείτε σε μεγάλο βαθμό, σημειώστε το «X» στο πλαίσιο «Πάρα πολύ» στην πεντάβαθμη κλίμακα που σας δίνεται. Αν διαφωνείτε σε μεγάλο βαθμό, σημειώστε το «X» στο πλαίσιο «Καθόλου» στην πεντάβαθμη κλίμακα που σας δίνεται. Για κάθε δήλωση η οποία μερικές φορές άλλοτε σας χαρακτηρίζει και άλλοτε όχι, μπορείτε να επιλέξετε έναν από τους ενδιάμεσους αριθμούς. Παρακαλώ να έχετε στο μυαλό σας την ακόλουθη κλίμακα καθώς βαθμολογείτε την κάθε δήλωση:

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με τις παρακάτω δηλώσεις:	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
1. Το κράτος πρέπει να προωθεί τρόπους που διευκολύνουν την ομαλή επανένταξη στην κοινωνία των ατόμων με νοητική αναπηρία.					
2. Το κράτος πρέπει να χρηματοδοτεί προγράμματα που στοχεύουν στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των πολιτών σε θέματα που αφορούν τα άτομα με νοητική αναπηρία.					
3. Το ελληνικό κράτος έχει ενδιαφερθεί σε ικανοποιητικό βαθμό για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής ατόμων					

με νοητική αναπηρία.					
4. Στα άτομα με νοητική αναπηρία δεν πρέπει να επιτρέπεται να ψηφίζουν.					
5. Στα άτομα με νοητική αναπηρία δεν πρέπει να επιτρέπεται να μετακινούνται ελεύθερα εκτός του χώρου του σπιτιού / ξενώνα.					
6. Τα άτομα με νοητική αναπηρία πρέπει να είναι απαλλαγμένα ευθυνών.					
7. Τα άτομα με νοητική αναπηρία έχουν ίσα δικαιώματα με τον γενικό πληθυσμό.					
8. Το κράτος έχει μεριμνήσει πλήρως για την ποιότητα ζωής και την κάλυψη των αναγκών ατόμων με νοητική αναπηρία					
9. Το κράτος θα πρέπει να έχει φροντίσει ώστε να καλύπτονται πλήρως οι ανάγκες των ατόμων νοητική αναπηρία για να εξυπηρετούνται καλύτερα στην καθημερινότητά τους.					
10. Δεν είναι αναγκαίο να κυκλοφορούν τα άτομα με νοητική αναπηρία αν η μετακίνησή τους είναι δύσκολη.					
11. Τα προγράμματα που υπάρχουν στις κοινότητες για τα άτομα με νοητική αναπηρία είναι υπέρ αρκετά.					
12. Τα παιδιά με νοητική αναπηρία που μπορούν να εκπαιδευτούν θα πρέπει να εντάσσονται κανονικά στα σχολεία μαζί με τα υπόλοιπα παιδιά.					
13. Τα άτομα με νοητική αναπηρία είναι ικανά για εργασία εξειδικευμένη ή μη.					
14. Η σύναψη φιλικών σχέσεων με άτομα που έχουν νοητική αναπηρία είναι απαγορευμένη.					
15. Η σύναψη ερωτικών σχέσεων με άτομα που έχουν νοητική αναπηρία είναι απαγορευμένη.					
16. Η συνεργασία σε επαγγελματικό επίπεδο με άτομα με νοητική αναπηρία είναι ανέφικτη.					
17. Η συνεργασία σε προσωπικό επίπεδο με άτομα με νοητική αναπηρία είναι ανέφικτη.					
18. Οι συγγενείς των ανθρώπων που διαμένουν σε κάποιο κοινοτικό πλαίσιο του Δήμου, με νοητική αναπηρία, δεν					

θα πρέπει να τους επισκέπτονται.					
19. Τα άτομα με νοητική αναπηρία δεν πρέπει να παντρεύονται.					
20. Τα άτομα με νοητική αναπηρία δεν θα πρέπει να επιτρέπεται να κάνουν παιδιά.					
21. Δεν θα είχατε δυσαρέσκεια αν είχατε στο φιλικό σας περιβάλλον άτομο με νοητική αναπηρία.					
22. Όταν συναντάτε άτομα με νοητική αναπηρία αισθάνεστε οίκτο/ λύπη.					
23. Θαυμάζετε άτομα με νοητική αναπηρία που προσπαθούν να είναι ενεργά και δραστήρια.					
24. Θαυμάζετε τις οικογένειες ατόμων με νοητική αναπηρία.					
25. Αισθάνεστε οίκτο και λυπόσαστε τις οικογένειες ατόμων με νοητική αναπηρία.					
26. Οικογένειες ατόμων με νοητική αναπηρία είναι αξιοθαύμαστες για την στήριξη και αρωγή που προσφέρουν στα συγκεκριμένα μέλη τους.					
27. Τα άτομα νοητική αναπηρία πρέπει να εντάσσονται στην κοινωνία.					
28. Πρέπει να δημιουργηθούν κι άλλα προγράμματα με στόχο την επανένταξη και ενεργό συμμετοχή(όσο αυτή είναι εφικτή) των ατόμων με νοητική αναπηρία στην κοινωνία.					
29. Οι ξενώνες/ κοινοτικά σπίτια που φιλοξενούν άτομα με νοητική αναπηρία συμβάλλουν στην κοινωνική ένταξή τους.					
30. Γνωρίζετε κάποια από τα άτομα με νοητική αναπηρία που φιλοξενούνται σε ξενώνες του Δήμου σας.					

Πίνακας 3: Πίνακας αντιστοιχίας ερωτήσεων σε παράγοντες

	Rotated Component Matrix ^a									
	Component									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Θαυμάζετε τις οικογένειες ατόμων με νοητική αναπηρία.	0,842									
Οι οικογένειες ατόμων με νοητική αναπηρία είναι αξιοθαύμαστες για την στήριξη των μελών τους.	0,801									
Θαυμάζετε άτομα με νοητική αναπηρία που προσπαθούν να είναι ενεργά και δραστήρια.	0,716									
Το κράτος θα πρέπει να χρηματοδοτεί προγράμματα για την ευαισθητοποίηση των πολιτών για τα άτομα με νοητική αναπηρία.	0,585							0,371		
Τα άτομα νοητική αναπηρία πρέπει να εντάσσονται στην κοινωνία.	0,477	-0,361						0,380		
Πρέπει να δημιουργηθούν κι άλλα προγράμματα για την επανένταξη των ατόμων με νοητική αναπηρία	0,469							0,451		

Το κράτος πρέπει να προωθεί τρόπους που διευκολύνουν την ομαλή επανένταξη στην κοινωνία των ατόμων με νοητική αναπηρία.	0,458	0,318
Τα άτομα με νοητική αναπηρία δεν πρέπει να παντρεύονται.	0,828	
Τα άτομα με νοητική αναπηρία δεν θα πρέπει να επιτρέπεται να κάνουν παιδιά.	0,826	
Η σύναψη ερωτικών σχέσεων με άτομα που έχουν νοητική αναπηρία είναι απαγορευμένη.	0,755	
Η σύναψη φιλικών σχέσεων με άτομα που έχουν νοητική αναπηρία είναι απαγορευμένη.	0,860	
Οι συγγενείς των ατόμων με νοητική αναπηρία δεν θα πρέπει να τους επισκέπτονται.	0,852	
Δεν είναι αναγκαίο να κυκλοφορούν τα άτομα με νοητική αναπηρία αν η μετακίνησή τους είναι δύσκολη.	0,502	-0,343
Όταν συναντάτε άτομα με νοητική αναπηρία αισθάνεστε οίκτο/ λύπη.	0,881	

Αισθάνεστε οίκτο και λυπάστε τις οικογένειες ατόμων με νοητική αναπηρία.	0,866	
Τα άτομα με νοητική αναπηρία έχουν ίσα δικαιώματα με τον γενικό πληθυσμό.	-0,350	0,31 1
Το κράτος έχει μεριμνήσει πλήρως για την ποιότητα ζωής και την κάλυψη των αναγκών ατόμων με νοητική αναπηρία.	0,821	
Το ελληνικό κράτος έχει ενδιαφερθεί σε ικανοποιητικό βαθμό για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής ατόμων με νοητική αναπηρία.	0,807	
Τα προγράμματα που υπάρχουν στις κοινότητες για τα άτομα με νοητική αναπηρία είναι υπέρ αρκετά.	0,603	
Η συνεργασία σε επαγγελματικό επίπεδο με άτομα με νοητική αναπηρία είναι ανέφικτη.	0,876	
Η συνεργασία σε προσωπικό επίπεδο με άτομα με νοητική αναπηρία είναι ανέφικτη.	0,816	

Τα παιδιά με νοητική αναπηρία που είναι εκπαιδεύσιμα θα πρέπει να εντάσσονται κανονικά στα σχολεία μαζί με τα υπόλοιπα παιδιά.		0,684	
Δεν θα είχατε δυσαρέσκεια αν είχατε στο φιλικό σας περιβάλλον άτομο με νοητική αναπηρία.		0,662	
Τα άτομα με νοητική αναπηρία είναι ικανά για εργασία εξειδικευμένη ή μη.		0,593	
Το κράτος θα πρέπει να έχει φροντίσει για τις καθημερινές ανάγκες των ατόμων με νοητική αναπηρία.		0,763	
Τα άτομα με νοητική αναπηρία πρέπει να είναι απαλλαγμένα ευθυνών.			0,65
Στα άτομα με νοητική αναπηρία δεν πρέπει να επιτρέπεται να ψηφίζουν.			0,67 4
Στα άτομα με νοητική αναπηρία δεν πρέπει να επιτρέπεται να μετακινούνται ελεύθερα εκτός του χώρου του σπιτιού / ξενώνα.	0,327	-0,451	0,54 1
Γνωρίζετε κάποια από τα άτομα με νοητική αναπηρία που φιλοξενούνται σε ξενώνες του Δήμου σας.			0,8 86

Οι ξενώνες/ κοινοτικά σπίτια που φιλοξενούν άτομα με νοητική καθυστέρηση/αναπηρία συμβάλλουν στην κοινωνική ένταξή τους.	0,348	0,4	10
--	-------	-----	----

Extraction Method: Principal Component Analysis,

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization,^a

a, Rotation converged in 8 iterations,